

Közművelődésünk Napja

Örömmel csatlakozunk az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület alább közzé tett felhívásához, amelyet az áprilisi születésnapjához (12.) legközelebb eső szombaton a hagyományos évi közgyűlésen fogunk hivatalosan is bejelenteni a tagságnak és társult szervezeteknek.

Felhívás

„Az ész erő, s így az ész boldogság.”
Széchenyi István: Hitel

*„De igazság szerint hullunk ki
A kegyetlen óriás rostán
Kedvét nem töltvén az időnek.”*
Ady Endre: Az idő rostájában

„A saját sorsunkat magunk kovácsoljuk, az élettől csak annyi kegyre számíthatunk, amennyit tőle makacs kitartással, megbonthatatlan összefogással, céltudatos és komoly munkával kikényszerítünk.”

Márton Áron

2008-tól az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület (EMKE) belső kezdeményezésre április 12-ét az Erdélyi Magyar Közművelődés Napjává nyilvánítja.

Ezen az ünnepi alkalmon, melyet nagy múltú intézményünk megalapítása napjára rögzítettünk, rendezvényeink szervezésekor a műveltség közkinccsé tételének gondolatát tartjuk szem előtt – amint a fenti mottóból is kiolvasható – Széchenyi szellemében. Az Európai Unióhoz való csatlakozásunk a kultúra doméniumában is új fejezetet nyitott, fontosnak és szükségszerűnek látszik tehát, hogy e téren is versenyképesek legyünk.

Az EMKE elsődleges feladata mindig is a „közértelmesség” fejlesztése volt, most is kötelessége felvállalni az új körülmények kihívásait. A közművelődésben dolgozó intézmények és szervezetek régen felismert érdeke, hogy magas színvonalú munkát végezzenek.

2008-tól az EMKE országos tavaszi közgyűlését mindig az ehhez a dátumhoz közeli szombaton fogja rendszeresen megtartani.

Azt szeretnénk, hogy a hazai magyar művelődési intézményeink, szervezeteink valamint az EMKE társszervezetei minél több rendezvénnyel tegyék emlékezetessé ezt a napot, azért, hogy ez a sajtóság és specifikusan erdélyi ünnepi alkalom méltó helyet kapjon a köztudatban.

Az EMKE Országos Elnöksége

A Művelődés szerkesztősége, lévén a lapot a közművelődés fórumának tekintettük s tekintjük, a maga szerény lehetőségeivel a jövőben is igyekezni fog minden rendelkezésére álló eszközzel szolgálni ezt a nemes eszmét. Javasolni fogjuk a közgyűlésnek, hogy például a jövő esztendő téggyük emlékezetessé úgy is, mint Kazinczy Emlékévet, lévén a nagy nyelvújító, író, művelődésszervező 250 éve látta meg a napvilágot az Érmelléken. Ebből az alkalomból például szeretnők a fiatalabb nemzedék, mondjuk a középiskolás korosztály figyelmét Kazinczy Ferenc és a nyelvújítás

kora felé fordítani. Ennek érdekében a Kazinczy Társaság és a Magyar Irodalomtörténeti Társaság magyartanári tagozata kezdeményezését támogatva csatlakozunk a Kazinczy-emléktúra szervezéséhez, melynek során az általa látogatott helységeket járnák végig az erre vállalkozó és kellően felkészült fiatalok. Mégpedig oly módon, hogy a szülőhelyről, Érsemlyéntől elindul egy gyerek a legközelebbi emlékhelyre, ott csatlakozik hozzá egy ottani diák, s ketten mennek tovább, majd hárman, és így tovább.

A diákok felkészítéshez és kiválasztásához a magyar szakos helyi tanárok segítségét kérnők. Természetesen tudjuk, hogy a kisebb helységekből nincs középiskola, tehát az odavaló, a követelményeknek megfelelő fiatalok kiválasztásában az emlékhelyek magyartanárainak, tanítóinak, helyi művelődésszervezőinek is fontos szerepük lenne. Aminthogy számítunk a helyi önkormányzatok, polgármesterek, egyházközségek támogatására is, főleg azokon a településeken, amelyek a Kazinczy emlékhelyek közé tartoznak, s ahol valamilyen emlékjelet is lehetne állítani. Őket is felkérnők, vegyenek részt ebben a programban.

A magyarországi, felföldi és kárpátalji szervezők a programot 2007 májusában hirdetik meg. Novemberben kiadványt jelentethetnők meg, amely a részvevő emlékhelyek rövid ismertetését, Kazinczyhoz való kötődését, ennek helyi őrzését – emléktábla, szobor, hagyományápolás – és ha lehet, akkor már a helységet a túrán képviselő diákok, a támogató szervezetek, intézmények, önkormányzatok képviselőinek nevét tennők közzé.

Tudtunkkal idehaza sehol sem őrzi még emléktábla az író helyi kapcsolatának emlékét, ez az alkalom kiváló lenne ennek pótlására. Dédácson volt egy obeliszk, amiről Jókai erdélyi tudósításában megemlékezik, ennek mai sorsáról nincsen hírünk.

Kazinczy emlékirataiból tudjuk, hogy 1816-os erdélyi körútját élete legszebb emlékei között tartotta számon, melyhez foghatóan csak a házasságkötését, mézesheteit találta. A teljesség igénye nélkül csak emlékezetből felsorolva a számba jöhető helyszínek (egy virtuális útvonallal): Érsemlyén–Nagyvárad–Kóly (Kágya)–Szalárd–Margitta–Nagykároly–Hadad–Ipp–Kraszna–Zsibó–Kolozsvár–Torda–Alsószentmihály–Bogát–Radnót–Marosugra–Marosvásárhely–Segesvár–Románandrásfalva–Medgyes–Nagyszeben–Nagyenyed–Gyulafehérvár–Marosnémeti–Branyicska–Tordos–Dédács–Vajdahunyad–Lugos. Megannyi jeles helyszín, a kor híres embereinek lakóhelye. Kis erdélyi történelem, hely- és művelődéstörténet Kazinczy ürügyén, közel kétszáz éves történelmi időutazás. Éppen kapóra jönne, hogy a 2009-es esztendő a kulturális turizmus nemzetközi éve, és remélhetőleg az illetékesek soron kívüli forrásokat is elkülönítenek majd, talán még nemzetköziet is.

Még arra is gondoltunk, hogy a lapban közöljük újra az Erdélyi leveleket minél bővebben, és bíztassuk az útvonal mentén élőket, hogy egyrészt azonosítsák be a helyszíneket, fedezzék fel településüket, ahhoz a korszakhoz köthető emlékeiket. Például a marosnémeti Gyulai családnál nevelősködő Döbrentei Gáborral nyilván a Gyulai grófok kolozsvári palotájában hányták-vetették meg a Döbrentei szerkesztésében megjelenő tudományos folyóirat, az Erdélyi Museum dolgát, amelynek Kazinczy is munkatársa volt – ha már a Művelődés az udvari tarktuson, az egykori istálló szénapadlásán székel 18. esztendeje.

Balázs-napi sztánai farsang, avagy *Nem élhetek Sztána nélkül!*

A sztánai Szentimrei villa

A Varjúvár
A sztánai farsang helyszíne a Művelődési Ház

Édekes dolog megemlékezni olyan dolgokról, helyekről, ahol sohasem jártunk mostanáig, de amikor végre eljutunk, minden ismerősnek, természetesnek tűnik. Ilyen emlékeim vannak gyerekkori olvasmányaim, hajdani, középiskolai irodalom órák, majd a Szilágysági magyar népművészet 1975-ik évi zilahi bemutatójának (melyre eljöttek a szerzők és a kötet szerkesztője, Mikó Imre is) jóvoltából Sztánáról. Hallottunk, olvastunk Móricz Zsigmond látogatásáról, csodálatosan megőrkötött emlényeiről, amelyeket felhasználta a *Nem élhetek muzsikászó nélkül* című regényében. Már felnőttként, titkos baráti kapcsolatokból, besötétített szobában elolvashattam a *Kiáltó szót* 1985-ben, s nem győztem eleget csodálkozni a Kós tisztán látásán és főleg merészségén, hogy mindazt olyan félreérthetetlenül le mert írni, egy olyan országban, amelyben mi is leéljük életünk legnagyobb részét.

A 2008. évi sztánai farsangi napokba való bekapcsolódásnak is voltak előzményei. Történt, hogy a Szentimrei Alapítvány elnökéhez régi, baráti szálak fűznek, így többször is meghívott a rendezvényre. Sajnos, mindeddig akadt számunkra fontosabbnak nyilvánított helyi vagy szilágysági rendezvény. Azán 2007 nyarán a Zilah városi napok alkalmával ide látogatott lovas csapatával a sztánai Demartin Lajos doktor, és sokaknak felcsigázták az érdeklődését. Ekkor elhatároztuk, hogy ha csak lehet, a következő Balázs-napot Sztánán töltjük. Magától Kós Károlytól tudtuk, hogy a sógorát a környékbeliek Duflának nevezték, mert Balázs Balázsnak hívták, ezért az idén még érdekesebbnek tűnt számomra az Emlékezzünk Szent Balázásra, mert ma vagyon napja című névnapi köszöntő, amely egy kis remekmű a maga nemében. A népdal tanítása közben tudat alatt érlelődött bennem a készülődés, az egykori olvasmányaim emlékeinek felidézése, rendezése. A szakszerűen és nagy hozzáértéssel felújított Szentimrei villában foglaltunk szállást, de ennek igénybevétele előtt a Demartin Lajos, a lovasgazda és felesége, Mihaela vendégei voltunk Anna lányommal és a félig zilahi, félig kalotaszegi idegenvezetőnkkel, aki szintén történelmi nevet visel, mivel a szent keresztségben a Wagner Richárd nevet kapta. (Nagy elődjéről, pedig köztudomású, hogy Liszt Ferenc veje volt.) Az esti poharazgatás közben sok lótartrási szokásról, lovagi tornáról, fegyvernemekről, szokásokról, korhű dokumentumokról, viseletek velejáróiról esett szó, meg a másnapi programról, amely a vasárnapi lovasbemutató volt hivatott megszervezni a futballpályán, a farsangi vendégseregnek.

Késő éjjel kerültünk vissza a Szentimrei villába, szálláshelyünkre. Éjjel nem lehetett szemmel felmérni a Kós Károly-i építészet stílusjegyeinek a csodáját, de a levegőben benne volt az élmény: olyan helyen van szerencsénk megszállani, ahol az első, az önálló útjára lépett (inkább kényszerített) erdélyi versantológia gondolata s részben megvalósítása

Jól esik a forró tea a harci játékok szünetében

Készülődnek a lovasok

végbement. Ugyanis Szentimrei Jenő volt az, aki Kóshoz hasonlóan hangoztatta, hogy régen léteztek és él a transzszilvanizmus eszméje, miszerint saját lábainkra kell állanunk, építkezni, minden szempontból megerősödni, életképessé válni. A Versekben tündöklő Erdély című antológiáról Cs. Szabó László elismerően írta a Nyugatban (1941/8), hogy „Szentimrei úttörő munkára vállalkozott”, s hogy „ha nem tartanék sokat a könyvről, néhány udvariás szóval elengedném...” Ilyen s ehhez hasonló emlékeket idézett fel az éjfél utáni csendben a Szentimrei-villa. Másnap, a csípősen tiszta februári kora reggelben mustráltuk a felújított környezetet. Ezt mindenkinek látni, élvezni, szellemi birtokba kell venni, aki magáénak érzi az erdélyi szellemiséget, vagy hallott egyáltalán valamit a Kalotaszegi Köztársaságról, annak szép terveiről, a megálmodott kalotaszegi zászlóról, pénznemről, bélyegekről, a Sztánán született sok-sok művészi szépségről. Lassan bemerészkedtünk a házmester szobájába, meg a földszinti nappaliba. Itt ért utol csak igazán a kősi világ. A valamikor nagy körültekintéssel megálmodott, a takarosság és a funkcionalitás diktálta ésszerűség minden lehetőségét felvonultató tervezés, kivitelezés ma is lenyűgözi az először odalátogatót. Minden téglán, vonalon, ablakkarikán, faragott tartó- és mestergerendán felismerhető a tervező összetéveszthetetlen stílusa.

Demartini doktor vezeti a felvonulást

Nem könnyű a birkózás lóháton

A lovasfelvonulás közönsége...

...és a lovasok a focipályán

A Demartin-tanya udvarán gyülekeznek a felvonulók

A vakolat alól kiszabadított szemöldök-gerenda be-tűiről nem is beszélve. Közben előjött a ház egyik örököse, Szabó Gyula is, aki ecsetelte a felújítás részleteit, hogy édesanyjuk, Szentimrei Judit, hogyan emlékezett a gyermekkorában megélt eseményekre, a belső díszítésekre, a kommunizmus éveiben eszközölt kontár változtatásokra. Csodálatosan megmenekült a bútortzat, a hajdani zsoboki asztalosmesternek megtetszettek a Kós Károly tervezte asztalok, székek, ágyak, szekrények (igazán megértjük), ezért az egész garnitúrát magának is elkészítette. Mivel az eredeti bútortzat az 1944-es „nádasiak nagytakarításának” áldozatául esett, ami megmaradt, a kommunizmus úrgazdagjainak nem igazán tetszett, ezért tönkre tették, így jól fogott, hogy az asztalosmesternél megmaradt a minta, ezt most a mester unokája lemásolta, az eredeti mintákkal lefestették, és ismét a régi szépségében pompázik a nappali.

A Varjúvár pedig a szomszédban várja haza látogatóit. A Kós-leszármazottak legtöbbje már útlevéllel (újabbán személyazonossággal, de mindenképpen határátlépéssel) járnak haza a kis építészeti remekművet meglátogatni. Most éppen itt voltak, így megnézhattuk az 1944-ben a környékbeli román parasztok által feldúlt, kirabolt és mára felújított Varjúvárat. Ahogy a könyveknek meg van a sorsuk, ugyanúgy a kósi építészeti örökségnek is. Most viszonylag csendes korszaka van a vidéknek, de a közelmúltban is betörték, és az értékesebb holmit, használati eszközöket elvitték.

Mindez arra utal, hogy az együttélést, a hagyományaink tiszteletét, a nyelvi és szokásbeli különbségek elfogadását, egyszóval a keresztyéni szeretet még tanulni, gyakorolni, alkalmazni kell tájainkon. Erre is tanította az odalátogatókat az idei farsang. Mindenkinek jutott a rendezvényen egy-egy pohár bor, jó szó, vidámság a helybeli gyerekek Ludas Matyi bemutatóján, kürtös kalács, táncos partner, taps a vasárnapi lovas-bemutatón. Még a porták építészeti stílusa, festése sem árulja el az először odalátogatóknak, hogy melyik házban lakik magyar vagy román család. Talán ez lehetne az a helyi különlegesség, amely megkülönbözteti a sztánaikat a más régiókban együtt élő nemzetiségiéktől: ők külsőre teljesen azonosak. Csak egy dolog aggaszt még, hogy manapság a település lakóinak átlagéletkora 60 év!

GÁSPÁR ATTILA

A vasveréstől a díszműlakatosságig

Különleges tárlattal rukkolt elő február derekán a Temesvári Szépművészeti Múzeum. Olyat tett, amit manapság ritkán szoktak elkövetni honi közgyűjteményeink: saját kollekcijából nyújtott ízelítőt a nagyközönségnek. Kovácsolt fémtárgyak, ötvösművészeti remekek kerültek így a kiállítóterbe. Az eseményt egyértelmű sikerként könyvelhették el a szervezők.

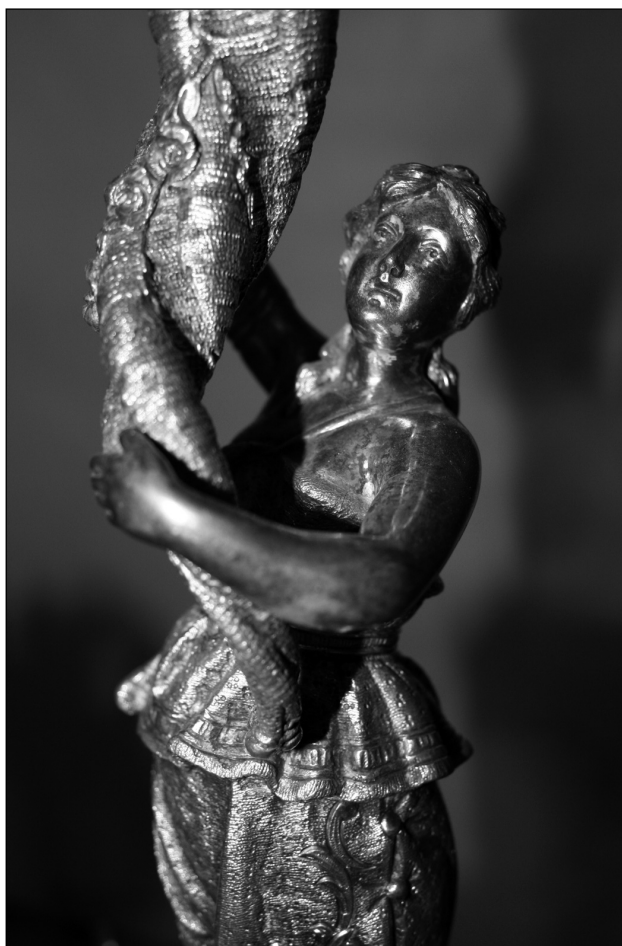
„Forradalmak”

Sokan úgy vélik, a fém nehéz, rideg, hideg elem. Pedig dehogy, hisz ügyes mester keze alatt még a vas is életre kel, a szilárd, lélektelen anyag rugalmassá, mozgékonyá alakul. Ráadásul a fém engedelmesebben követi a díszítőkedv szertelen szárnyalását, mint a kő, amelynek illetően kezelése az anyag megerősökölésének benyomását kelti. Ezek ismeretében, illetve minél szélesebb körben történő megismertetésének szándékával fogalmazódott meg a temesvári tárlat, amely kulturális téren a tekintetben is újított, hogy bebizonyította: kevés pénzből is lehet csodákat művelni, közművelődési feladatot ellátni. Tényleg csupán akarni kell, cselekedni, rámenősnek lenni s rááldozni, feláldozni egy-két hetet, hónapot, szabadnapot.

Tudatosan törekvő, határozott és elhivatott egyéniségből pedig a jelek szerint kerül még egy-kettő a Bánságban, akárcsak a legutóbbi határmódosítás időszakát megelőzően, hisz a jelenlegi múzeum fundamentumát is agilis, szenedélyes, közösségi emberek rakták le a 19. században, főként fárasztó szellemi s fizikai munkával, nemes szándékkal, nem pedig önös érdekből, vagyongyarapítási vágytól fűtve.

Az eseményről tehát több szempontból érdemes szót ejteni, nem csupán mint a fenntartók egyik kipi-pálandó, esetleg kultúrdiplomáciailag fontos rendezvényéről. Nem elhanyagolandó, sőt, inkább alapvető, hogy ötvös-, illetve kovácsoltvas munkák már az intézmény elődjének, a Délmagyarországi Régészeti és Történelmi Társulatnak az alapkollekcijában is szerepeltek, számuk pedig a 20. század első felében Aurel Ciupe múzeumigazgató és Marius Moga történész vásárlásainak, adományszerző hadjáratainak köszönhetően egyre csak nőtt. A nagyérdemű ezekből a darabokból láthatott most hatásos, tetszetős válogatást. A tárlat rendezője ugyanis rendkívül átfogóan mutatta be, miként vált egy-egy, főként nyugat-európai fogantatású forma, motívum népszerűvé a Bánságban, hogyan idomította, alakíttatta azt hozzá saját, illetve klienseinek ízléséhez a külföldön tanult helyi mester.

Noha a 18. század első felében Claudius Flori-

Neoreneszánsz gyümölcsösösár (részlet), közép-európai műhely

mund Mercy kormányzó intézkedése folytán Temesvár délnyugati részén, a későbbi Gyárvárosban meghatározó számú osztrák, erdélyi, majd flamand, francia és olasz kézműves nyitott műhelyt, tömörült társulásba, egyfajta céhbe, s kezdett el különféle tradíciók vegyítésével egyfajta hagyományt teremteni, a század második felében már egyértelműen a bécsi ötvösség jelentette mindannyiuk számára a fő igazodási pontot. Ez a hasonulás viszont nem jelentett szolgai másolást, még akkor sem, ha időről időre találkoznunk is bizonyos típusok, minták pontos átvételével.

A divatdiktátorok ugyanis egyenként írják meg a maguk külön történelmét. A 16-17. században Magyarországán még a Garam menti bányavárosok, Kassa, Lőcse, Erdélyben pedig Kolozsvár, Nagyszében és Brassó céhei voltak az ötvösművesség kiemelt helyei, a török kiűzése után a súlypont Pestre, Budára, Győrrre, Pozsonyra, Nagyszombatra és Kassára tevődött. Az uralkodó utasítására először 1732-ben írták össze az ország ötvösmestereit, részben azért, hogy felmérhessék a nemesfém mozgását, a forgásban levő nemesfém mennyiségét. A számlálás lehangoló állapotra derített fényt: számos olyan városban,

Neoreneszánsz gyümölcsösösár (részlet), közép-európai műhely

amely korábban a művesség elsőrendű központja volt, alig maradt néhány mester, és még ők is megélhetési nehézségekre panaszkodtak. A korábbi két nagy ötvösközpont, Nürnberg és Augsburg is elveszítette sokáig őrözt dominanciáját Közép-Európában: uralkodó délnémet pozícióját ekkor váltotta fel a bécsi ipartestületé.

A helyzet pontos megértését könnyíti, ha számba vesszük, hogy a földrajzi felfedezések következtében megismert nyersanyagoknak, ízeknek tulajdoníthatóan a kora újkorban az európai étkezési szokások, a konyhatechnika, a fűszerezés, a tálalás módja óriásit változott. Az új világ és az átalakulás persze a kézművességre sem maradt hatástalan. Aztán berobbant az iparosítás, a manufaktúrák rovására menő üzemi tömegtermelés, megjelent az egyre tehetősebb és finnyásabb középosztály, amely az urakéval vetekedő kényelmes otthonát álmodott, követelt, emelt magának. És hogy a termelők lépést tarthassanak a megrendelők kívánalmaival, a mérnökök mind újabb és újabb anyagokat fejlesztettek ki, s jobbnál jobb technológiákat, fémmegmunkálási eljárásokat szabadalmaztattak.

Ékszer a házon, a házban

Marcela Oprescu muzeológus kiállítása közel fél-száz remekbe szabott fémtárggyal ismertette meg az érdeklődőket, akik a tárlatvezető feladatát ellátó, helyettesítő, illusztrált katalógusból egyebek mellett ré-

gen elfeledett bányász mesterekről szerezhettek tudomást. Az újvidéki születésű Ignatz Leyritzről, például, a Béga-parti város legrégebbi lakatosműhely-tulajdonosáról, potentát cégvezetőjéről. A díszműlakatos művész nevét azzal együtt nem ejtette ki, nem írta le már évtizedek óta senki, hogy az immár huszonvalahány éve szépülő, újjáépülő, restaurálás alatt álló Barokk Palotán, művészeti múzeumon hajdanán ott hagyta a kézjegyet. A korábbi impériumokról és a véget nem érő munkálatokról nyilatkozik tehát úgy tettek, mint a strucc, amikor a közelgő kellemetlenséget elkerülendő beledugja fejét a homokba. Tudniillik: az egykori megyeháza 1885–1886-os datálású kovácsoltvas tartozékai, amelyekből jónéhányat Leyritz kivitelezett, a történelem olvasztókemencéjébe kerültek. Újfent öntöttvas termékek pótolják a régieket (ott, ahol egyáltalán pótolják).

Mindezt a jelen kor embere hol jobban, hol kevésbé jól, de felfedezi, vagyis: a rekonstrukcióban rejlő (meggazdagodási) lehetőséget.

Ezért van az, hogy ismét hatalmas az érdeklődés, igény a kovácsmesterség iránt. Ez persze objektív okokkal is magyarázható: a jómódúak körében menők lettek a nagy belterű lakások, az összennyíló szobák, márpedig a kovácsoltvas bútorok, térelválasztók, díszítőelemek igen terígyenyeseek, megmunkálásuk pedig jóval költségesebb, mint a fából készültké. Természetesen elengedhetetlen különbséget tenni a tüzi kovácsolással előállított tárgyak, a kovácsoltvas jellegű, valamint az egyszerű lakatostechnikával kiképzett darabok között, mert pénzbeli értéküket elsősorban az alkalmazott módszer, a technikai művellet adja meg. A lakatosmunka során ugyanis csupán vágják, szabják, majd hegesztik a vasat, és ritkán munkálják el, vagyis csak néha cizellálják. A kovácsolással fabrikált tárgyak esetén azonban hevítik, izzó állapotában kalapálják, ütik, hajlítgatják az anyagot, de használják a bilíncselést, avagy bundolást, lyukasztást, vállazást, csavarozást, no meg a szegecselést is, díszítésre pedig a trébelést, vésést, maratást, ónozást, a nemesfémekkel történő tausírozást, a színesre festést, az aranyozást, ezüstözést. A vas tulajdonképpen ebben az összetett, hosszas folyamatban veszíti el a ridegségét, válik plasztikussá, felülete egyenetlenné, így marad rajta a kovácsmester egyedi kézjegye, így lesz belőle ékszer a házon és a házban. De csak akkor, ha a jó ízlés mértékeit betartva rendezzük be otthonunkat, munkahelyünket. Hisz a túlzásfoltosság, a kovácsoltvas bútorok, kiegészítők halmaza könnyen megfojthatja az enteriört, megölheti az életeret, kusza, átláthatatlan hatást kelthet.

Az arányokra, s az elemek, részek egyensúlyának betartására a tárlat kurátorának, Marcela Oprescu muzeológusnak is ügyelnie kellett. Az ezzel járó nehézségeket úgy küzdötte le, hogy elsőként a Művészet és kézművesség című kiállításról alkotott elképzelését illesztette bele a környezetbe, a vörös téglával kibélelt, egymásba nyíló boltíves termek barokk együttesébe. Ugyanezen gondolatok jegyében és a helyiség formavilágához alkalmazkodva válogatta ki később a közgyűjtemény raktárából a tárlatot finoman megeremlítő empire gyertyatartókat, szecessziós vázakat, biedermeier teáskészleteket, furcsa fazonú fém poharakat, neorokokó s neoreneszánsz gyümölcsöstálakat, puttókkal dekorált petróleumlámpákat. Terve – amit megvalósított – az volt, hogy egy-

szerre több stílust, művészettörténeti korszakot jelenítsen meg. Ám nem az, hogy a kezdetektől a 19. századig, a kézművesség alapú fémművesség hanyatlásáig hiánytalanul felvázolja az ötvösművesség történetét, a díszműkovácsolás fejlődését. A cél kizárólag a múzeum tulajdonában lévő munkák függvényében véglegesült, és inkább a közgyűjtemény, a polgárosodó, nagykorúsodó város történetére fókuszált. Annak felvillantására, hogy bár Bécs volt mindennek a megmondhatója, vidéken is pezsgett az élet, a végeken is megteremtődtek az értékek. Mert két-háromszáz esztendővel ezelőtt a kovácsinasok, mesterjelöltek batyut kötöttek a hátukra, s addig vándoroltak egyik tanítótól a másikig, míg nem kitanulták a szakma minden fortélyát, és valóságos művészekké váltak. Ezzel egy időben a tárlat felfedte azt is, hogy a kovácsolás, a minőség kimerítő fizikai munkát, alapos anyagismeretet szűkségeteltet.

Művészet és kézművesség

A tárlat létrejöttének van még egy nagyon fontos előfeltétele, okozati tényezője. Mint ismeretes, a 19. század végének, 20. század elejének légköre kimondottan kedvezett a műgyűjtő szenvedélynek. A pezsgő szellemi s kulturális élet, a művészettörténetírás kibontakozása s az élő művészetkritika egyaránt hozzájárult ahhoz, hogy Temesvárnak legyenek múzeumai. Hogy megvalósulhassanak az igazán nagy kiállítások. A modern kori fémmegmunkálást bemutató tárlatnak ugyan nem volt évfordulóhoz köthető apropója, de benne volt a kívánság, hogy a szakma és a laikus közönség felfedezze végre a közgyűjteményekben rejlő értékeket. Az intézmény vezetősége készségesen támogatta a törekvést.

A galéria első termében a látogató a 19. századi magyar vasúti társaság stájerlakaninai műhelyeiben öntött, a görög mitológiából kölcsönzött jelenetekkel díszített bronz dísztányérokat és néhány, ugyanott alkotott kisméretű térplasztikát vehetett szemügyre, a szintén bányászati eredetű gyertyatartó-sorozat mintegy kiegészítéseképpen. A tárlat rendezője tehát nem az időrendi sorrendet követte, inkább a gyűjtési s származási helyszínek szerint csoportosította a sokféle anyagot. Jóllehet a darabok mindenike figyelemre méltó, különleges színfoltot mégis a távol-, illetve közel-keleti kézműipar portékáiból ízelítőt nyújtó „ázsiai sarok” képviselt, mivel a jellegzetes rajzolatokat viselő, karcsúvá formált selyemkönnyű kínai porcelánvázák, poharak, az izgalmas vonalvezetésű perzsa díszedények fémváltózatban voltak megtekinthetők. Aki nem olvasta el a feliratokat és nem nézett bele a katalógusba, az valószínűleg elsiklott a fölött, hogy amit lát valójában nem az, aminek ő hiszi. „Repülő” arab szőnyegből közszemlére sajnós most csak egy került, de legalább nem terhelte meg a teret.

Többes számban voltak azonban jelen az ortodox vonulatot képviselő orosz szamovárok, valamint a közép-európai pontosság feltétlen eszközei, az órák. A „theamachinánál” maradván, s a félreértések kiküszöbölése végett megjegyzendő: eredeti orosz szamovár a 19. század közepén még csak elvétve fordult elő magyar lakta területen, sőt, még a század végén is egzotikumnak számított. Állványos teafőzők akadtak ugyan, ám ezek csak külső megjelenésükben hasonlítottak a szamovárokhoz. Lényegében háromlábú támaszra helyezett, hengeres vagy váza formájú, fede-

Neorokokó ezüst gyümölcsöstál (részlet), 1888-1900. között készült Heilbronnban (Németország), a V. Mayer & Soehn cég műhelyében.

les vízmelegítő edények voltak, alsó harmadukon kis csappal. A vizet a tartószerkezet alatti spirituszégővel forralták fel, nem az edény belsejében lévő fűtőhengerben, mert ilyennel nem rendelkeztek. A tárlaton két, többszörösen díjazott orosz teamachina képviselte a ruszki szamovárgyártókat.

A kiállítás befejező, hangsúlyosan eklektikus része főként az empire, a biedermeier és a szecesszió produktumaiból vonultatott fel olyan iparművészeti alkotásokat, amelyeket a rossz emlékű diktatúrában hasznosabb volt rejtegetni, mint mutogatni. A hírzárlat és a tiltás akkora erejű volt, hogy egyesek még ma is félve beszélnek – ha beszélnek – a múzeum tárgy-örökségéről.

Cizellált történelem

A humánértelmiségre ráerőszakolt kommunizmusbeli rettegés, nyomasztó titkolózás, vészterhes hallgatás olyan semmisségekben is fakadhatott, hogy ma már tényleg csak nevetni tudunk a sarlós-kalapáncsos rezsím sok-sok agyalágyultságán. Azokon az apparátusbeli aktivistákon, akik rossz szemmel néztek, rendszerellenességgel vádolták az ötvös- és kovácsoltvas-művességet, illetve mindazokat, akik e művészeteket gyakorolták, támogatták. De igaz ez fordítva is: e kézműipart a pufajkások végül azért lehetetlenítették el, mert művelői, fenntartói azok a sikeres vállalkozók, nagy becsben tartott intellektüel-ek, rangos és vagyonos arisztokraták voltak, akiket

koholt vádak alapján félre kellett seperniük ahhoz, hogy abszolút hatalomhoz jutva megszedjék magukat.

Volt azonban egy erős gazdasági indoka is a fémkultúra fokozatos átalakulásának. A 18-19. században többnyire ón asztali edényeket, készleteket használtak a háztartásokban, a nehézkes anyag azonban nem tudott megfelelni az új elvárásoknak. A hajlékony, olykor szeszélyes formákat az ötvösök valószínűleg meg ezüstből. Ez már azután volt, hogy a stabil, drágakövekkel megrakott tálak, vázák, kupák kora elmúlt, és a vendég megtisztelve érezte magát, ha uzsonnára ezüsttel terítették.

A polgárság egyre növekvő igénye azonban megváltoztatta az ötvösök munkáját: a biztos vevőkör tudatában a mesterek mindinkább az olcsó készáruk gyártására rendezkedtek be. A közember fényűzése ekként ösztönözte az ötvösművészet fejlődését, járult hozzá az új formák és díszítmények megszületéséhez. A szapora termelés azonban a minőség rovására ment, csorbát ejtett a kivitelezés színvonalán. A sorozatgyártás végül szokványosodáshoz vezetett.

A legjelentősebb mesterek munkájának szintjét persze nem rontotta ez a mód. Hírnévhez, elismertséghez ők épp azáltal jutottak, hogy a szériában gyártott darabokat is igényesen, művészi képességük, műszaki tudásuk legjavát adva készítették el. Ők nemcsak kielégítették, hanem képezték, finomították, cizellálták is a tömegek ízlését. A proletáruralom idején azonban nem volt szabad egyénieskedni, sem egyéneknek lenni, kimondani azt, hogy a vas művészi megmunkálását kezdetben a kolostorokban végezték. Hogy a kézműipar művésztévé nemesedése egyházi tevékenységhez kötődött. Hithez, valláshoz.

Erre tilos volt emlékezni. Illetlen volt kiejteni Ferenczy Károly és David Klein nevét, pedig mindketten páratlan szépségű kovácsolt vasmunkákat, gyertyatartókat hagytak az utókorra.

Mára azonban valamelyest rendeződött, úgy mond normalizálódott a helyzet, ma már szabad róluk és a hozzájuk hasonlókról, velük egyenértékűekről szabadon beszélni, s ha szabad, akkor kell is minél gyakrabban. Nem állhatom meg tehát, hogy le ne írjam: a magyar művészet történetében épp az ötvösség rendelkezik a leggazdagabb hagyományokkal, hisz egészen az államalapítás koráig, a honfoglaló magyarok díszítőművészetéig vezethető vissza. A későbbi idők nagy feltalálásai közül is kiemelendő néhány, ekként a sodronyzománc, amely magyar jellegzetességként alakult ki, és már Szent László király aranyozott ezüstlemezből vert ereklyetartóján megtalálható. Büszkének lehetünk arra is, hogy a 16–18. században az erdélyi zománcot nagy előszeretettel, látványos eredményeket felmutatva alkalmazták a környező országokban. A magyar ötvösművészet megbecsült helyét természetesen az is bizonyítja, hogy termékei – a díszfegyverek, ékszerek, ruhakapcsok, boglárók, násfák stb. – nélkülözhetetlen kiegészítői lettek a nemesi-nemzeti viseletnek, a díszmagyarnak. Ez a hihetetlenül tartalmas örökség mégsem tudott kiteljesedni, a 17. században véglegesült típusok (a klasszikus idomú talpas pohár, a fedeles serleg, a sokszögű dísztányér, a füles kupa) a 18. században fokozatosan eltűntek, a világi ötvösség, fém-művesség pedig elveszítette szinte összes elemi, eredeti vonását. A kora újkor török és német háborúiban ugyanis a városok elszegényedtek, tönkremen-

tek, újjászületésük egy-egy főpapi vagy főúri mecénás kezétől függött, olyan főrendiektől, akik felvilágosodott világpolgárként a nemzetközi, akadémikus kultúrát, illetve az egyházi kultuszhoz köthető műveltséget istáptolták.

A birodalom építésének megannyi gondját, baját csak súlyosbította, hogy a bécsi kormány Magyarországot a 18. század közepe óta az osztrák tartományok földművelő s állattenyésztő gyarmatának tekintette, magyar szakembernek ennél fogva csak mint a legkezdetlegesebb iparágak művelőjének jutott szerep: míg mészáros, gubacsapó, bográn, kötélverő, gombkötő bárki lehetett, az asztalos, ötvös, kőfaragó, szabó s minden más, nagyobb ügyességet és művészi tehetséget, érzékenységet megkívánó mesterség űzésének teljes jogával kizárólag a német ajkú társaságok rendelkeztek.

A múlt eme szelete így számunkra nem egy ólomkatonás, tündérilonás derűs történet, de ragyogóvá teszi az indulatmentes emlékezés, az elődök előtti őszinte főhajtás, a valódi érdemek szívből jövő elismerése. A Művészet és kézművesség című kiállítás ezért nemcsak hogy szép volt, tartalmas, tanulságos és elfogulatlan, de minden pozitívuma mellett olyanféle élményt is nyújtott, amellyel remélhetően sokszor lesz még alkalmunk feltöltődni a temesvári múzeum időszakos tárlatain.

GURZÓ K. ENIKŐ

Asztali óra (részlet)

Menekülés Erdélyből

Részletek Eröss Alfréd háborús naplójából

Néhány éve bukkant föl Egerben a hajdani Cim-bora-unoka, a jeles költő és teológus, az 1949 elején titokban Erdély római katolikus püspökévé szentelt Eröss Alfréd (Perestyén, 1909. július 7.– Kolozsvár, 1950. július 31.) háborús naplója. Bejegyzései 1944. szeptember 15-től 1945. április 23-ig követik nyomon személyes és a Zircre menekült kolozsvári teológusok sorsán keresztül egy tragikus időszak eseményeit. A napló a püspök születésének jövő évi centenáriumán könyv alakban fog megjelenni Kolozsvárt, a sajtó alá rendezés munkáját most kezdtük el. Ez a közlemény figyelemfölvívó szándékkal a dokumentumértékű és egy nagy egyéniség heroikus helytállását megörökítő mű első fejezeteit tartalmazza.

Kolozsvár, 1944. szeptember 15.

Szeptember elejéig csöndes volt minden Kalotaszegen. Az emberek dolgoztak, és hordták be a gazdag termést. Ezüstfehéren csillogott a kiáztatott kender a kertek hosszában, s az aranyárga szalmaboglyák mellé a selymes sarjú zöld dombjai emelkedtek az udvarokon. Édesanyámmal a fenyves felé sétáltunk, hügocskámmal az Almás partján Zoltikának képekönyvet rajzolgattam, mindennap egy kép az Úr Jézus életéből.

Egyszerre mindent fölkaavart a „román árulás” híre. A csöndes falu mint megzavart hangyaboly nyugtalankodott, a békés együttélés magyarok és románok között megszűnt, mindenki gyanakodva nézett a másikra, s bizonytalanság lopakodott a lelkekbe. A kolozsvári nyaralók egymás után költözködtek be a városba, s hirtelen a gyermekeket is bevitték. Üres lett a falu, s máról holnapra minket is magával ragadott a költözési láz. Vasárnap szentmise után mentek el a gyermekek. Még aznap éjjel megérkezett sógorom, magával hozta édesapját Tordáról. Mindketten azzal a szándékkal jöttek, hogy beviszik a családot Kolozsvárra. Így mi se maradhattunk, s elhatároztuk édesanyámmal, hogy együtt megyünk velük. Mivel a vonat már nem szállított nagyobb csomagot, és teherkocsit sem lehetett kapni, két falusi szekérré csomagoltuk a legszükségesebb és legfontosabb holmit. Azokat Zolti kísérte be Kolozsvárra, mi pedig Bánffyhunyadiaton át vonattal igyekeztünk hazafelé. Nagy szekrényem kint maradt Váralmásra könyveim és irataim egyik részével. Meg fogom-e ezeket látni valaha?

Hétfőn este kocsival mentünk be Bánffyhunyadiadra. A gyönyörű, lankás Almás-völgyben vitt föl felé az út, fiatal tölgy- és jegenyeerdők közt. A falvakban már mindenütt polgári nemzetörök cirkáltak. Vaksötétben értünk be a városba, mely már telve volt háromszéki menekültekkel. Így csak nehezen

Eröss Alfréd (1909–1950) a negyvenes évek elején

kaptunk szállást. A plébános épp órjaron volt. A sekrestyés egy tanítónénél szerzett szállást édesanyámnak, húgomnak és a gyermekeknek. Zsigával a sekrestyés asztalosműhelyében aludtunk. Kedden délelőtt egy alkalmi katonakocsin robogtam be Kolozsvárra (a többiek vonaton). Akkor még csöndes és zavartalan volt a gyönyörű autótűt Gyalun és Magyarlónán keresztül. Kolozsvárt azonban mindent és mindenkit izgalomban találtam. A Teológia tele volt Székelyföldről és Dél-Erdélyből menekült papokkal. A kispapok is gyülekeztek.

Dél-Erdélyben a rumének papjainkat mind összefogták. Az egyik csoport Tordán (ezek között volt Sipos), a másik Felvincen (ezek között volt Ferencz András) szabadult ki a honvédek közeledtekor. Beszéltem Páll Danival és Csuka Dezsővel, akik akkor menekültek Háromszékből, mikor a faluban már a harcok folytak. Bors Feri, Bálint Vilmos hősiességgel állomáshelyeiken maradtak. Hírt azonban nem vettünk felőlük.

A város felett szinte állandóan ellenséges gépek keringenek szerda óta. Mind német gyártmányú és jelzésű gép, amit Romániában zsákmányoltak tőlük. A riasztás szinte lehetetlen, mert úgymond észrevétlenül repülnek be a közeli határ felett, s bár számuk eddig nem jelentős – hol öt, hol egy, hol hét gép körül az utcák fölött –, de állandó izgalomban tartja az embereket, annál is inkább, mert olykor bombát dob vagy géppuskarützet ereszt reánk. Az utcán már nem biztonságos a közlekedés, ami még jobban fokozza az idegességet és a pánikot. Az emberek be- és kicsoomagolnak, nem tudják elhatározni, hogy maradjanak-e vagy meneküljenek. Ez a bizonytalanság a legrettenetesebb.

A hadtestparancsnok végre aláírta a kiürítési ren-

deletet, és péntek reggel megjelent a „fokozatos kiürítés” határozata. Délután a Helytartó Úr összehívta a papságot, és kimondotta, hogy mindenki a helyén marad, egy pap sem hagyhatja el az egyházmegyét, kivéve egy-kettőt, akiknek dimissorialet** Elbocsátólevelet.

ad. Ez utóbbiak közé soroltak engem, s mivel szüleim is a távozás mellett döntöttek, elhatároztuk, hogy a klinikai nővérek által följánlott alkalmi kocsival indulunk.

Péntek délelőtt váratlanul beállított Emese húgom. A gyéresi tűzharcból menekült a kis István Lászlóval. Édesanyja Szentimrén maradt, édesapját a románok internálták, férjéről pedig nem tud semmit, kint volt a moldovai frontszakaszon. Elhatároztuk, hogy együtt utazunk tovább Budapest felé.

Gencs, 1944. szeptember 16.

Péntek délelőtt bombázták a várost, az állomás is kapott találatot. A nővérek értesítettek, hogy nem vonattal, hanem teherkocsival megyünk. Emese címét nem tudtam, s így nem közölhettem vele a változást. Remélem, hogy szerez magának helyet.

Egész délután gépek cirkáltak felettünk. Csak késő este indulhattunk. A Honvéd utcában szálltunk föl a gépekre. A nővérek egy külön gépre ültek, s mi is kaptunk egyet. Így a család együtt volt, s örültünk a bő helynek. Persze a sötétben és sietségben nem tudtuk jól elrendezni csomagjainkat, és elég kényelmetlenül ültünk a tág kocsiban. A gyermekek szerencsére elaludtak. A gépkocsi elég lassan, gyakori megállások közt vitt ki a városból. Közben nem volt légiriadó, s mindnyájan hálát adtunk a szerencsés szabadulásért a Mindenható Istennek. Gondviselését továbbra is éreztük utunkon, imádkoztunk is igen gyakran. A gépkocsisor kifordult a hídalmási útra, és lassú menetben távolodott Kolozsvárról. Körülbelül ötven km utat tehattünk, egyszerre megállott a sor, s mi hasztalan vártuk az indulást. Valami kis faluban letehetünk, de nem tudtuk megállapítani a helységet. A kocsisorra szuronyos katonák vigyáztak. Hideg volt az éjszaka. Szorosabbra húztuk a ponyvát a kocsi felett, s a csomagokon fáradtan elszundítottunk. Az éjszaka csöndes volt. Hajnal négy óra körül mozgás támadt, az őrjárat felzörgette a kocsivezetőket, s nemsokára indultunk.

A kocsiút egyre rosszabb lett, a zörgő s egyre gyorsabban haladó teherkocsin ugyancsak megtapasztaltuk a „hepe-hupás” vén Szilágyot. Kedves gyér erdők között vezetett az út Zilahon és Tasnádon keresztül. Java délután volt, mikor Nagykaroly felé közeledtünk. A városka előtt azonban az első faluban megállottunk, és hosszú – több mint egy óra – várakozás után közölték velünk, hogy le kell szállni, csak holnap megyünk tovább. A kis faluban két templom volt; az egyik görög katolikus rumén, a másik református. Nekem a kálvinista lelkésznel ajánlottak föl lakást, én azonban húgoméknak adtam át, és jó anyámmal egy parasztházban vettem szállást. Itt rögtön levettem kétnapos cipőimet, a gémeskútnál jól megmosakodtam, friss dinnyét ettem, majd a földes szobában jó korán lefeküdtem. Közben a háziakkal beszélgettem, megnéztem gazdaságukat, és étkezés közben a szomszéd ház gyerekei is körém gyűltek a tornácon. Tőlük sok mindent kitudakoltam a falu életére vonatkozólag. Sikerült egypár tojást, sajtot, szép fehér kenyeret is megszerezni. Így biztosítva volt az estebéd s a másnap tízórai.

Este nyolc körül már az ágyban voltam, erős gépzúgást lehetett hallani, majd észak felé nappali világozás árasztotta el a láthatárt. A világító gyertyák özöne hullott a gépekről, s egy órán át dörögtek a becsapódó bombák. Szatmárt támadták. A legtöbb fennmaradtak, s nézték a rettenetes látványt. Én azonban fáradt voltam, s hamar elaludtam. Reggel koránra terveztük az indulást.

Balmazújváros, 1944. szeptember 18.

Négy óra helyett csak nyolc órakor indultunk. Nagykarolyban meg sem állottunk, hanem gyorsított menetben robogtunk Debrecen felé. Most már síkságon vittek át az utak, a rázás csökkent, ellenben egyre nőtt a por, s kíméletlenül belepett mindent. Rég nem esett, gyönyörű őszi napsütés kísérte utunkat. Csak a mindent átható s betöltő por volt kellemtelen. Csomagjainkat is átrendeztük. Szinte kényelmes helyet készítettünk a kocsi falai körül, s a kedélyek is egy kicsit földérültek. A gyermekek élvezték az utazást, mi pedig lassan beletörődtünk a menekültsorsba, s így gondoltunk vissza az elhagyott otthonra. Édesanyámnak különösen nehezebb esett a le nem szedett kertre, házra, jól berendezett konyhára emlékeznie. Vajon viszontlátjuk-e nemsokára?

Néhány kilométerrel Debrecen előtt ismét megálltunk. Légi veszélyt jelentettek. A gépkocsikat árnyékos helyre vonták, mi pedig az országút mellett letelepedtünk a fűbe, s elfogyasztottuk a zsákból ebédünket. Körülbelül egy órai várakozás után távoli motorbúgást lehetett hallani. Szétszéledtünk a kukoricásban, s földhöz lapulva figyeltük a repülő kötelékek mozdulatait. Nemsokára bombabecsapódások tompa dörejét is jól lehetett hallani. Ezúttal nem Debrecen bombázták, hanem valamelyik közeli várost, Nyíregyházát talán vagy Miskolcot.

A délután közepe táján végre elcsendesült minden, s mi befuthattunk Debrecenbe. Itt a hét folyamán többször bombáztak az oroszok. Majdnem minden utcában látni romokat, egy-két épen maradt ház és palota közt romba dőlt épületek, felszakított villanyvezetékek stb. Lesújtó kép.

Debrecen még alkonyat előtt elhagytuk, és kirobogtunk a Hajdúság egyik legnagyobb községébe – Balmazújvárosba.

Vasárnap este érkezünk. Az emberek a házkapukban állottak, de nemigen akartak szóba ereszkedni, és szállást is csak nehezen találtunk. Három helyen is próbálkoztunk, de mindenütt ridegen elutasítottak. Végre egy cipésmesternél kaptunk igen jó szállást. Az asszony invitált be, amint hamar megtudtam, buzgó katolikus hívő, két szép gyermeke szintén katolikus. Pál cipésmester, a ház ura katonásan bemutatkozott, és nyugodalmassal pihenést kívánt. A férfi református, de igen jólelkűnek mutatkozott. Hála Istennek, ilyenek is vannak.

Hétfőn reggel bemutatam a szentmiseáldozatot, majd a plébánián jelentkeztem. Az egész napot pihenésre és ismerkedésre szenteltem. Végtelen hosszú, dísztelen és poros utcák hálózák be a városi terjedelmű községet. A központban a Hangya palotának beillő hatalmas épülete és kis fásított tér mögött a katolikus templom meg egy nagy, református hodály. A kettőtől északra, a falu másik részében áll a „német templom”, melyet a Mária Terézia idején betelepített, most már félig elmagyarosodott reformátusok használnak. A fehérre meszelt vályogházak sivár

udvarban állanak, a kiaszott kertben semmi dísz, a szobákban a fényképeken kívül semmi ékesség. De mindenféle angóryanulákat tenyésztenek a parasz-
tok, és csőrera kopasztott libák s rucák hápognak a ház körül. A mi házukban galambdúc is van, s az ágy fölött szép keretbe foglalt szentképek. Estefelé résztvettem a rucaetetésen.

– Pire-pire, pire-pire – így szólította rucáit a házi-asszony.

– Kura, kura, kura, kura – így biztatta őket az anyósa.

Döcögve jöttek elő a hátsó udvar mályvaültetvénye közül. A mályvát is a nyulaknak termelik. Fel-tűnt az is, hogy a mi házigazdánk udvarán kívül a többi paraszttelken alig volt egészséghely. Általában a szemétdombot használják. Egyik udvaron egész nyílt helyen egy kis gödröt mutattak, melyen egy ráborított ládán kerek nyílást fűrtak. Ez a ládászék spanyolfal nélkül díszelgett a szabadban. A szomszédból, sőt az utcáról is látható volt. Erkölcsi és egészségi szempontból bizonyára hátrányos viszonyok jele ez a közönséges berendezkedés.

Jellegzetes kalapjukban s szép átalvetőjükben a hortobágyi bojtárok is megjelentek az utcán. Büszke tekintetük azonban éppoly kevés lelket mutatott, mint a falu többségének száraz arca. Elnyűtt asszonyok, veszekedő emberek, fősvény és irigy tekintetek mindenfelé. A nővéreket egy öregasszonyhoz szállásolták be, aki éjjel-nappal virrasztott a házban, nehogy elvigyenek tőle valamit. Tusánét szintén egy parasztházba szállásolták el, ahol a kemény fakereveten aludt saját pokrócába csavarodva, míg a házi-asszony a szoba közepén a meleg dunyhák közt horkolt az ágyban.

Debrecen csak 24 kilométer a községtől, s így gyakran van itt is légiriadó. Mostanában naponta kétszer. Az udvar végiben vagy a kert elején kis gödröt ástak maguknak az emberek. A gödör épp akkora, hogy a házbeliek szorosán egymás mellé bújva lehasalhatnak benne. A gödör rendszerint oly alacsony, hogy még felülni sem lehet benne. Száraz gally, vékony földréteg és többnyire száraz kukoricaszárak takarják. A lukszerű nyíláson vakondokmódra lemásznak az emberek, s ott töltik az egész riadót, ma délelőtt két és fél órát, este három órát. En persze az elsötétített szobában maradtam, s gondolkodom Veres Péter elanyagiasodott falujában a megromlott és hagyományáiból kivetkőzött nép szomorú sorsáról.

Itt persze népviselet nincs, vasárnap is városi módra járnak az emberek, s csak a férfiak kipödrött bajusza s makacs tekintete árul el valamit a régi hajdúk kegyetlen vadságából. Mennyivel magyarabb, szebb, igazabb a mi székely népünk! Most pedig épp azt sújtja a háború szörnyű csapása, s ki tudja, mi sorsa van a kiürített területeken. Regina Siculorum, ora pro nobis! Székelyek királynője, könyörög j éretünk!

Hatvan, 1944. szeptember 20.

Balmazújvároson találkoztam Bónissal és több kedves ismerőssel. Mind Kolozsvárról érkeztek, és egyelőre nem tudtak továbbutazni. Igen nehéz a csomagok szállítása. Úgy beszéltem meg szüleimmel, hogy egy kis csomaggal továbbutazom, szállást is keresek, ők pedig megvárják, hogy a nővérekkel vagy Bónissal szerezzek valamilyen utazási alkalmatosságot. A kedd délutáni vonat este nyolc után

Biedermeier füles kosár

indult. A balmazújvárosi utasokat egy üres postakocsiban szállásolták el, ott ültünk csomagjainkon a sötétben. Alig döcögünk egy futásnyira a Hortobágyon, légiriadó miatt leállították a vonatot, s több órán keresztül nyílt pályán vesztegeltünk. Bent maradtunk a kocsiban, a repülőgépek szerencsére nem a pálya irányában jöttek, hanem keresztelték azt. Egyhamar kigyúltak az ún. sztalinyertyák, s a becsapódó bombák dörgését is jól lehetett hallani Debrecen irányából. A kocsiban hét kisgyermek volt. Az idegfeszítő pillanatokban különösen az édesanyák szenvedtek sokat. A legkisebb neszre feljajdultak, s idegesen kérték az utasokat, ne mocsanjanak, nehogy „meghallják a repülőgépről”.

Ejfél felé járt az idő, mikor végre elcsöndesedett minden, és lassan megindult a vonat. Tiszafüredig még ébren voltam, aztán átpakkoltam egy másik fülkébe, és a kimerültségtől elaludtam. Reggel hétkor érkezünk Füzesabonyba. A mosdó még zárva volt, az étteremben hosszú várakozás után kaptam egy meleg teát. Kis kétszersültet ettem hozzá a csomagból, s máris jelezték, hogy Hatvanból befutott a pesti vonat, s indul rögtön vissza (nem megy tovább Miskolcig). Itt végre II osztályú fülkét kaptam, s kényelmesen elhelyezkedtem. Romániából menekült német tiszték, egy tót kereskedő, egy hajdúböszörményi moztulajdonosnő és egy öreg házaspár volt a fülkében. A vonat tényleg hamar megindult, és már tizenegy előtt befutott Hatvanba. Itt ismét közölték,

hogy a vonat nem megy tovább, hanem indul vissza Abonyba. Bementem a pályaudvari fodrászhoz, egy kicsit rendbe szedtem magamat, majd elhatároztam, hogy bemegyek a városba. Még bizonytalan volt a pesti vonat, s én holtfáradt voltam az éjszakai utazás után. Gondoltam, egyet alszom a plébánián. Az állomás mögött a folyosószerű föld alatti óvóhely mellett jöttem el, s látszatra biztonságosnak ítélttem. Már-már arra gondoltam, hogy a nehéz csomaggal nem izzadok tovább, de mégis folytattam az utat. Az átjáró híd előtt gyönyörű görögdinnyét árultak. Vettem volna, de nem bírtam cipelni. Meg-megállva cihelődtem tovább, míg végre a Zagyva-hídon megállíthattam egy szembejövő kocsit. Gyorsan fölkapaszkodtam, s négy pengő árán berobogtam a plébániára. Ott Kenyeres Lajos adminisztrátor rögtön adott szobát, ágyat is vetettek. Frissen megmosdottam és le is hevertem. Alig takaróztam be, már szolt a sziréna, előbb veszélyt, majd hamarosan riadót jelezve. Közben Lányi prépost is fölkelt, s engem bevezettek földszinti szobájába. Óvóhely nincs a plébánián, s mi ott éltük át nyitott ajtónál s ablaknál a kerevetre dülve a szörnyű légitámadást. Hasonló volt a június 2-i kolozsvári bombázáshoz. Két hullámban kanyarodtak az angolszász gépek a város fölé, és két sorozatban oldották ki bombáikat. Az egész ház ingott, rengett, s a fergeteges zúgásban a prépost gazzasszonya s húga hangosan imádkozott a szobában. Ez a túlhangos, szinte kiáltó és kitartó könyörgés megnyugtató volt. – „Most segíts meg Mária!”

Alig távoztak a repülő, a riadó alatt már hozták a sebesülteket, és az ügyesen berendezett kórházpincékben gyűjtötték össze. A plébániát is hamar mozgósították, én is bekapcsolódtam a munkába. A templom közelében egy boltíves pincében vöröskeresztes ápolónók sűrűgtek a sebesültek között. Ide hívtak engem is, hogy ellássam a betegeket. Amint később megtudtam, ez volt a legkisebb segélyhely. Itt csak egy súlyos sebesült volt, a légnyomás fölszakította állat, erősen megnyomta gyomrát, s a koponya is súlyos ütést kapott, mert a fülekben megjelent a vér. Ezt mentőkocsin hamarosan a kórházba szállították.

Amint hamarosan megállapították, a bombaszönyeg az állomásnak szolt. A romboló bombakon kívül önszerű sok gyújtóhasábót szórtak, s így a kevésbé összerombolt részek is mind leégtek. Az állomás teljesen elpusztult, a vasúti kocsik kiégtek, az óvóhelyet a bombák kiforgatták helyéből, s mindenki odaveszett. Az állomástól Új-Hatvan felé a ferences templomig minden elpusztult. A templom is kapott néhány gyújtóbombát, de csak a fedélzet gyúlt ki, s hamarosan eloltották. Voltam utána a templomban, belülről semmi kár nem érte, még a mennyezet is teljesen ép.

Egész éjszaka égett, inkább izzott s parázslott a bombázás vidéke. Felül vörös volt az ég. A rettenetes pusztulásban főképp az állomáson veszteglő utasok és vasutasok közül haltak meg sokan. Az újhatvaniak a mezőkre menekültek, és többnyire csak anyagi kárt szenvedtek. Az óvárost a támadás nem érte, csupán a nagy légnyomástól betört a kórusablak egyik kockája a plébániatemplomban.

Budapest, 1944. szeptember 22.

Kis híja, hogy nem hagytam a fogamat a hatvani állomáson. Hálát adtam Uramnak Krisztusomnak, és boldogan mutattam be Szent Máté reggelén a

szentmiseáldozatot a plébániatemplom főoltárán. A délelőtti folyamán Nyitrai hitoktatóval és az agg préposttal beszélgettem. Kedvesen emlékezett vissza bikszádi üdülésére és az erdélyi vendégszeretetre. Többször is hangoztatta, hogy mennyivel szívélyesebbek a székelyek az alföldieknél. Aztán egészen magától, kérdezés nélkül a javadalomról kezdett beszélni. A hatvani plébánia kétszáz holdja semmit sem jövedelmez. Több bérlővel próbálkozott, de mindenik visszaadta, s ma sem vállalkozik senki a földek kiaknázására. Az egyházi vagyonnak súlyos kérését érintette ezzel a vallomással. Ha a kétszáz holdat kiosztanák húsz vagy negyven családnak, vajon azoknak és az ügynek javára szolgálna? Itt csak valamilyen nagyszabású szociális intézkedés segíthet, amely gépekkel látna el és foglalkoztatná az embereket.

A megcsökkent piacon s a városház udvarán élveztem a hatvani embereket. Először hallottam ily közvetlenül és tömegesen ezt a hatvani tájszólást, a magánhangzók sajátos á-lejtését. Amint megfigyeltem, az a és e közt sokszor elmosódik a különbség. A hatvani ember anyámról és fájámról beszél.

A délelőtti riadó után épp ebédhez készülődtünk, mikor egy ismerős jelenti, hogy Tura felől a nyílt pályán áll a Budapestről érkezett vonat, s nemsokára indul vissza. Gyorsan bekaptam egy csésze finom tyúklevest, egy karéj kenyeret zsebre dugtam, s már siettem a jelzett irányba. Szerencsémre egy szerkezet találtam az úton, az is a vonathoz igyekezett, s így legalább csomagomat fölrahhattam a saroglyára. Több mint egy órát gyalogoltam a szekér mellett, mikor a határban megláttuk a töltésen veszteglő vonatot. Közben a bombázott állomás mellett jöttünk. A nyílt mezőn minden két-három lépésre kiégett gyújtóhasábok hamuja fehérlett. A felkanyarított sínek közt még mindig füstöltek a romok. Messziről is borzalmas látvány volt e pusztítás.

Szerencsére elértem a vonatot, s nemsokára indult is. Turáig hátulról tolt a mozdony, ott előretoltott, de csak lassan haladtunk tovább. Gödöllőn le akartam szállni, de mivel biztattak, hogy még sötétedés előtt beérünk Pestre, jobbnak láttam maradni. Isaszegen a mozdonyvezető akadékoskodott. Előbb vizet vett, aztán kijelentette, hogy fogytán a szene, nem viheti be a vonatot Budapestre. Egy teljes óra telt el ezzel a huzavonával, míg végre lekapcsolták a mozdonyt, és egy tehervonat mozdonya tolt elénk. Nagy zökkenőkkel megindultunk, és körülbelül nyolc órára beértünk a Budapest-Városvég megálló sorompójáig. Ott le kellett szállni, és néhányan még fel tudtunk kapaszkodni a Szolnok felől érkező vonatra. Vigan robotgunk az egyetlen ép (hirtelen helyreállított) sín páron a Keleti felé, de a bombatépett rendezőn leállt a vonat, s nem engedték be még az állomásra. Már sötét volt, s az utasok féltek a riadótól. Körülbelül negyedórás várakozás után legtöbben elvesztették türelmüket, és a váltók, salakbucák, gödrök közt bukdácsolva kimentek a legközelebbi utcára. Velük tartottam, s nemsokára főlshálltam egy huszonnyolcas villamosra. A Rókusnál átszálltam, s vígan ugrottam le a Ferenciek terén. Itt már otthon éreztem magam, és biztonságosan siettem a Központi Papnevelő irányába. A Kárpátiával szemben majdnem nekimentem a romoknak, amelyek egy orosz bomba nyomán ellepték a járdát. A túloldalra kerültem, s most már akadály nélkül érkeztem a Prohászka utcába. Nyéki kedvesen foga-

dott, rendelkezésemre bocsátotta fürdőszobáját, majd vacsoráról is gondoskodott. Miután a várt légi-riadó nem jött, nyugodtan lefeküdtem az ebédlő melletti vendégszobába, és nagyot aludtam reggelig.

Ma csak áldoztam az Egyetemi templomban, mert szerettem volna mielőbb továbbutazni. A takaréokban fölvettem pénzemet, a menetjegyirodában kilátásba helyeztek egy reggeli vonatot, aztán fölkerestem Mária nénit a Filler utcában, majd Schütz Antalt a piarista rendházban. Az asztalnál az előljárókon kívül Mihalovics Zsigmonddal és a Regnumistákkal találkoztam. Itt hallottam, hogy a múlt szombati bombázás, melyet Gencsről láttunk, a szatmári püspöki palotát is eltalálta, s életét oltotta több központi papnak és a kispapoknak. R. i. p. Requiescat in pace! Nyugodjék békében!

A püspök épp bérmaúton van, így megmenekült, de a veszteség bizonyára szívét facsarja. Fiat voluntas Tua. Legyen meg a Te akaratod!

Pannonhalma, 1944. szeptember 23.

Pesti tartózkodásom alatt egyetlen riadó sem volt. Reggel szerencsésen kiértem a Déli vasútra, helyet is kaptam egy III osztályú fülkében, és jó fél óra múlva indult a vonat.

Vasutasok ültek a kocsi sarkában, és hangosan tárgyalták a helyzetet. Már Hatvanban több egyszerű ember megállított a kérdéssel: Hogyan engedhet-e meg Isten a templom pusztulását? Itt az egyik vasutas így felelt társának: „Mert a legjobbak sem elég jók.” Általában a vezetőkre vagy inkább a papokra célozott? Alighanem nekünk szólt a lecke. Később arról panaszkodtak, hogy a papok is mindenért pénzt kérnek. „Hát a szegény emberért ne mondjanak szentmisét, ha nem tudják megfizetni?” Azon is megütköztek, hogy a szertartásokkal kapcsolatban (esküvő, temetés) milyen nagy taxája van a csillárnak, a szőnyegnek, az orgonakíséretnek. Emlékszem, Szébenben is milyen pontosan ki voltak cirkalmazva ezek a külsőségek. Polacsek mondogatta: aki pompát akar, fizesse meg! De az én útítársaim csak arra gondoltak, hogy „a szegényeknek ebből se jusson?” Persze a kazuisztika különbséget tesz a szakramentum és a lényegtelen külső dísz között. Az elsőre ingyen is vállalkozni köteles a lelkipásztor. De az egyszerű nép épp a díszet és pompát szerette a liturgiában, s nem tesz oly éles különbséget lényeg és járulékok között.

Szép szőlők és learatott szántóföldek között robogott a vonat. Almásfüzitő és Szöny körül az angol bombaszőnyeg pusztulását láttuk. Gyórszentivánnál mozdonyt cseréltünk. Innen már csak gőzzel mehettünk tovább, mert a villanyvezetékét még nem hozták helyre. Egyetlen sín pár fut be a győri állomásra, azt is csak úgy sietve állították össze, és lépésben halad a vonat a tönkrebombázott rendezőn keresztül. Így annál részletesebben láthatjuk a szörnyű pusztítást, a hemperedő síneket, a kiégett vasúti kocsikat, a bombatölcséreket, a romban és koromban éktelen épületeket és a nyílt mezőn a gyújtóbombák fehér hamuköreit.

Végre beértünk az állomásra. Ezt már nem érte a bombaszőnyeg, itt még minden épességben maradt, csak a háttérbe rajzolódik intő jelként a városháza kissé megrongált gyönyörű barokk tornya. Két fiatal bencés klerikussal ismerkedtem meg az úton; be akartunk menni a városba, de megtudták, hogy még délben indul egy vonat Varsány felé. Nyugodtan

megebédeltem a restiben, aztán kimentem a megjelölt vágányhoz, és vártam a forró szeptemberi napon. Nem sokáig kellett várunk. Nemsokára betolták a vágányra a varsányi vonatot, és helyet is kaptunk egy II. osztályú fülkében. Két óra körül megindult a vonat, melyet Győr-gyártelepen megrohantak az utasok. Még egyszer végigmentünk a bombázott részen, most a másik oldalát is jól megfigyelhettük. Gyönyörű napsütésben dőcögtünk a lankás vidéken, s nemsokára feltűnt a láthatáron Pannónia hármashalma. A bencések az ablakhoz hívtak, és onnan szemléltük a gyönyörű képet. Levente néhány állomással korábban leszállt, hogy telefonon kicsit rendelkezzen számunkra. Ezt a célt persze csak később tudtam meg. Pannonhalmán tehát várt a hintó, és a díszmagyarba öltözött kocsis büszkén hajtott át a falun s a szép, árnyas úton a felső halomra. Szép az apátság új bejárata a fordulóval. A kocsi megállt, s a házgondnok páter fogadott. Az I. emeleten nagyszerű szobát kaptam. Egy kicsit pihentem, majd élveztem a gyönyörű kilátást a magasból. Már alkonyodott, mikor a boltíves keresztfolyosó felé megindultam, hogy Gellért celláját megkeressem. Kedvesen fogadott, majd a perjelhez vezetett. Az asztalnál volt még Bárczy, aki a rekreációban érdekes emlékeket mesélt el életéből.

Pannonhalma, 1944. szeptember 24.

Szent Gellért ünnepe Pannonhalmán! Tulajdonképpen egész „véletlenül” kerültem ide. Győrött csak Varsányig adtak jegyet, mert onnan egyelőre nincs tovább vonat. A két bencés klerikus hívott, és én könnyen hajlottam a hívásra. Most itt vagyok. Gyönyörű napsütéses reggel, kevés magaslati széllel. Gellért a diákmisést mondja, én azalatt csendben misézem a szentségkápolnában. Szent ez a hely. Mindenütt Isten kezében vagyok!

Reggeli után körüljártuk a kolostort, és megnéztük annak főbb nevezetességeit. Részt vettem a korális nagymisében. Utána a templomot néztük meg közelebbről. Micsoda ősi kincse a magyarságnak! Jobban sajnálnám, mint Montecassinót. Óvja Isten! A világon kevés olyan régi hely van, mint a kis alsó templom szép freskóival, szentségfülkéjével, boltozatával. A felső templom gyönyörű ívei és csillagrozettái a nehéz kövek közt a szárnyaló lélek mozgatói. Milyen szép a porta speciosa a keresztfolyosóval s főt a gyilokfolyosó emlékeivel s oltáraival.

Délután engesztelő körmenet volt a Boldogasszony kápolnához. Sok nép jött fel a faluból, az egész klastrom és a diákság is felvonult. A bazilikából indulva a litániát énekelve kerültünk el Szent Mór halma mellett a kis barokk kápolnához. A híveknek csak kis része fért el a falak közt, de a kint állók is velünk együtt mondták el a rózsafüzért. Az Evangélium oldalán térdeltem, fölöttem a Föltámadott képe az oltáron, valahol egy oldalfalon Berchmans Szent János mosolygó arca néz felém.

Ahítattal telve indultunk visszafelé. A bazilikában szentségáldás fejezte be az engesztelő körmenetet. A Nagyboldogasszony örökjék nemzetünkön!

ERŐSS ALFRÉD

Közézetesi LISZTÓCZKY LÁSZLÓ

Katolikus szerzetesrendek az erdélyi nevelésben (17–19. század) (2.)

A ferences nevelés

A ferencrend a 13. század tájékán telepedett le magyar földön, de mivel nem volt sem alapításkor, sem későbbi gyakorlatában tanításra szakosodott rend, ezért oktatási-nevelési tevékenysége nem annyira jelentős, eredeti elvekre alapozott, meghatározó jellegű, mint a célkitűzéseik közé kifejezetten a gyerekek, fiatalok oktatását választó szerzetesközösségeké. A ferencrend esetében (különösen kezdetben) ez inkább a rendtagok képzésére, a rend sajátos feladatai betöltésére való felkészülésre irányult, azaz a rend a maga oktató-nevelő munkáját a belső feladatokra való képzés szolgálatába állította, saját céljaira képezte ki a jelentkezőket. E keretek közt a hagyományos klerikus-műveltség elemeinek elsajátítását tűzték ki célul. Az átlag klerikus ez idő tájt ismerte a betűk tudományát, ami azt jelentette, hogy folyamatosan írt és olvasott, bár előbbire kevesebb szüksége volt, mint utóbbira: a ferences kolostorok nem foglalkoztak kódexmásolással. Latin nyelvű ismereteket tanítottak, imákat, zsoltárokat tudott a korabeli klerikus, ezeket használta, imádkozta latinul, ezen felül bibliai és megfelelő liturgikus ismeretekkel rendelkezett, a liturgikus éneket is elsajátította, mert bár a bencés liturgikus gyakorlathoz képest a ferences kolostori (zsoltár)énekelés kisebb hangsúlyt kapott, ugyanakkor éppen az erdélyi, a csíksomlyói kolostor vonatkozásában föltétlenül említendő s valószínűleg az iskolával is összefüggésbe állítható Kájoni János törekvése az éneklés egységesítésére, a népénekelés kiterjesztésére, ennek foglalatja Cationelája: mindez az liturgikus énekkel való foglalkozás rendszerességét és igényét jelzi. A ferences szolgálat jellegéből adódóan a hitszónoki feladatokra kellett figyelmesen felkészíteni különösen az erre alkalmas rendtagokat, s a gyóntatásra. Előbbi felkészítésben a szentenciák oktatása, az erkölcsstan s az „ars”-ok témakörének oktatása kapott szerepet. Mészáros István a kor ferences oktatási intézményei közül a két legmagasabb szintű munkáját folytató esztergomi és budai kolostorának példáját hozza 1515-ből. Itt tanított a magyar ferencesesség s a késő középkori magyar művelődés kiemelkedő alakja, Temesvári Pelbárt is, a pesti kolostor szerzetese volt az a Vásárhelyi András, aki 1508-ban írt Mária-énekével a népénekelés modelljét adta mind a szöveg irodalmi értéke, mind a dallamválasztás tekintetében.

A ferences oktatás és az iskoláikban használt tanmenet rendszeres kutatása számtalan akadályba ütközik, részben a források hiánya miatt, részben a mai kategóriáktól igen eltérő, korántsem egységes iskolarendszer és tanrend miatt. „1777-ig, a Ratio Educationis tanügyi rendeletéig ugyanis nagyon nehéz mai kategóriákkal meghatározni a különböző tanárlelétszámmal, eltérő tananyaggal, osztálybeosztással működő iskolákat, amelyeket hol gimnáziumnak, hol »csak« elemi iskolának neveznek a források. Ráadásul az iskolák fenntartásának esetlegessége miatt szinte évente változhatott egy-egy tanintézmény sor-

sa – átmenetileg bezárták, fel- vagy visszafejlesztették őket –, illetve a tanítás színvonala is. Így sokszor az ugyanarra a gimnáziumra vonatkozó, ellentmondó adatok is a valóságot írhatják le – más időkeretek között” (Pintér Márta Zsuzsanna: A magyarországi ferences rend középfokú iskolái a XVII–XVIII. században). A korábbi iskolatörténeti munkát és áttekintéseket is ezekkel a gondokkal küzdenek: Fináczy Ernő monográfiája (A magyarországi közoktatás története Mária Terézia korában I–II. Bp. 1899–1902) például nem említi minden ferences iskolát, Forgács Ferencé (A gyöngyösi gimnázium története. In. A gyöngyösi gimnázium értesítője 1929–30. Gyöngyös 1930) keveri az obszerváns és minorita iskolákat, Mészáros István iskolakatalógusában (Középszintű iskoláink kronológiája és topográfiája 996–1948. Általános képző középiskola. Bp. 1988) is vannak hiányok. E kiváló kutatók munkájának hiányosságai csak a kutatás problematikussá váltát emelik ki: azt, hogy a ferences iskolarendszerről nehéz olyan egyértelmű képet rajzolni, mint a jezsuitáról, még az egyes iskolák vonatkozásában is, nemhogy a tanmenetről, mint egységes és mindenütt érvényes rendszerről. Még az is problematikus akár az erdélyi ferences iskolák vonatkozásában, hogy egy-egy iskola milyen szintű képzést nyújtott, hogy elemi szintű volt-e és így alapképzést nyújtott-e vagy gimnáziumként működött s ennek megfelelő osztályokkal is rendelkezett. Mint azt az erre vonatkozó kutatást nemrég áttekintő Pintér Márta Zsuzsanna megállapította, az az álláspont látszik leghelytállóbbnak, hogy éppen a történelmi viharok miatt is a különböző időszakokban különböző szintű oktatás feltételezése áll legközelebb a valós helyzethez.

Kezdetben, mivel a rend feladatai közé nem tartozónak számított, Erdélyben, Csíksomlyón sem vettek részt a ferencesek a közoktatásban, ez akkoriban egyházmegyei feladat volt, az egyházmegye tartott fenn, működtetett a nagyobb központokban középiskolákat, illetve ez más rendek, Erdélyben a jezsuiták dolga és privilégiuma volt. Alapszintű képzésre pedig az egyházmegyei keretekbe tartozó plébániák tartottak fenn (elemi) iskolákat: a csíki körzetben s jelesül Somlyón is 1590 előtt is folyt oktatás, a későbbi püspök, Szentandrásy István itt végezte (alapszintű) tanulmányait (Sávai János: A csíksomlyói és kantai iskola története. Documenta missionaria Hungariae et regionem sub ditone turcica existentem spectantia II. Szeged, 1977, 43.) Udvarhelyen ugyanakkor megnyílt a jezsuiták vezetésével a kollégium 1593-ban, s ez hasonló cselekedetre sarkallta a csíkiakat is, akik a falvaikban működő plébániái iskolákhoz szokva voltak, s akiknek körében a deákság, azaz a tanítói, iskolamesteri állás kedvelt volt (Sávai János: Missziók, mesterek. licenciatúsok. Documenta missionaria. Agapé, Szeged 1997). Bár a ferencesek tehát nem tekintették az iskolaügyet saját rendjük feladatának, azonban a reformáció, a sorozatos erdélyi országgyűlési határozatok, tiltó és kitiltó rende-

tek nyomán Erdélyben a katolikus egyház helyzete erősen megtépzott volt, egész, nagy kiterjedésű területek maradtak pap s mindenféle hitbéli eligazítás nélkül, így került arra sor, hogy a ferencesek a népnevelést, a hitben való megtartást nemcsak a hitterítő szónoklatok, hanem az iskolai nevelés útján is feladatukul vállalták fel. A reformáció után alapították azt az iskolájukat, amely iskolaügyi szempontból is mérföldkö volt a vidék ifjai oktatása terén: a csíksomlyói iskolát.

Nem beszélhetünk saját ferences iskolatípusról, oktatási és tanrendről, mert ez nem volt sem terve, sem célkitűzése a rendnek, s iskolafenntartóként sem törekedett ilyennek a kialakítására. A ferences iskolát a meglevő, uralkodó iskolatípus és tanmenet alkalmazásával alakították ki a helyi lehetőségeknek, adottságoknak és igényeknek megfelelően, s a különböző szintű oktatás nyújtása mellett a hitbéli alapismereteket kínálta, valamint a hitgyakorlatban való elmélyedést.

Az obszerváns ferences rend a kifejezett rendi képzés mellett a gyermekek és ifjak iskolázása terén is szerepet vállalt akkor, amikor a lelki szükség a ferences misszió hatékonysága s a lelkek ínsége miatt ezt szükségessé tette. Amikor 1667-ben a Hitterjesztési Kongregációhoz fordultak a rend vezetői segítségért, az erre érkezett válaszban a nevelési célról is szó esik, hiszen ennek teljesítése a tanító munkája: „Az iskolamesterről pedig, akit Csíkban a gyermekek istenes nevelésére s tanítására alkalmazni kívántok, a Sz(ent) Gyülekezet atyailag gondoskodott, megrendelvény számára, innentől kezdve, Rómából évenként fizetendő 30 scudot. Atyaságod pedig [...] arra törekedjék, hogy ezen iskolamesterségre egy mindentekintnetben alkalmas és érdemes személy vétessék fel, kit képessége mellett vallásos buzgósága is ajánl” (Bándi Vazul: A csíksomlyói rom. kat. főgymnasium története. In A csíksomlyói r. kat. főgymnasium értesítője az 1895–96. évről. Csíkszereda 1896. 2–4.) Székelyudvarhelyen a jezsuiták mellett, majd azok kiűzésével tőlük átvéve a stafétát, úttörő munkát folytatott a katolikus iskolázás terén.

A 17. században indult szervezettebb, tudatos formában a ferences oktatás. Körülbelül egy időben három kolostori iskolát említenek: a csíksomlyóit, a mikházit és a szárhegyit. A középiskolás tanmenet kialakítását az 1661-es tatárbetörés megghiúsította. Kezdetben a tanulók számát sem tudjuk, a feljegyzések, ha készültek is, megsemmisültek. A csíksomlyói ferences gimnáziumra vonatkozó első hiteles írott forrás 1630-as keltezésű: Pálfi István a csíki kollégium használatára küldi Kolozsvárról a *Concionum Dominicarum Aestivalium* című könyvet. Szintén 17. századi adat, hogy az iskolában elemisták és középiskolások egyaránt voltak: 1669-ben harminchárman alkották az írni-olvasni tanulók csoportját, tizenöten deklinisták, kilencen kisebb vagy alsó parvisták voltak. 1690-ben Csíksomlyón 171, 1694-ben 200 tanuló tanult. 1698-ban, miután 1694-ben még egyszer, utoljára felégették a tatárok, Csíksomlyón a grammatika és szintaxis osztályokban 100 tanulót találunk, a poézis osztályt ekkor még nem lehetett beállítani. A 18. században indult virágzásnak a csíki iskola annyira, hogy 1699-ben a régi épület szüknek bizonyult a megnövekedett létszám miatt, így megnagyobbították, s a szegény diákok számára szemináriumot állítottak fel. A csíksomlyói iskolá-

ban folyó tanításról többnyire a hányattatott helyzetéről szóló beszámolókból lehet némi képet alkotni, inkább a tanulók számáról, a tanárok fizetéséről esik szó, a nehézségekről.

A 17. századból rendelkezésre áll néhány adat az iskolai életről is, például Jegenyei Ferenc mint az erdélyi obszerváns ferences misszió prefektusa jelentést készített a misszió egészéről 1668. augusztus 28-án, s ebben található néhány fontos számadat: hogy 1668-ban 32 diákkal foglalkoznak a somlyói iskolában, ezek mind a grammatikai osztály tanulói, s a szintaxis osztályt is szeretnék indítani, az alkalmas tanító megvan, másodtanító alkalmazására is lehetőség látszik nyílni a tanulói létszám gyors emelkedésével, Somlyón tanítanak Duliczki Mátyás és Valesanski Mátyás, a diákok egész Székelyföldről érkeznek: Csíkból, Háromszékről, Udvarhelyszékből, Marosszékből, Gyergyóból, Kászomból, sőt még Moldvából is. Egy 1669. május 23-i tanácskozáson, amelyről Damokos Kázmér 1670. március 5-én keltezett jelentésében számol be, a család fontosságáról, a házasság kérdéseiről esett szó, s a jelentésből az derül ki, Damokos a felnövekvő generáció nevelése alapjának látta a rendezett családi életet. A Hitterjesztési Kongregációnak küldött jelentés lényege itt is a misszióról szóló beszámoló, amelynek szerves része az iskolai nevelésről szóló, azaz az ifjúság nevelése a ferences misszió gerince ekkor. A dokumentumból a tanrendről keveset és főleg közvetett adatokat lehet kiolvasni: azt tudjuk meg, hogy a Somlyón működő két tanító Duliczki Mátyás és Pollereczki János, s hogy 112 diák tanul az iskolában, ezek közül négy poeta, hat syntaxista, tíz grammatista, tizenkét principista, 23 major parvista, kilenc minor parvista, tizenöt declinista és harminchárom legentes. Ez a tanmenet felépítéséről, az osztályok tagozódásáról s közvetetten a tananyag felépítéséről ad képet. Ebből az is nyilvánvaló, hogy a gimnáziumi oktatás, osztályok mellett ott működtek az elemi osztályok is, hiszen a deklinisták s a legentes, az írni-olvasni tanulók alapképzést, azaz elemi iskolai osztályt jelentenek. Tehát a ferences iskolarendszerben az elemi és gimnáziumi oktatás nem válik el élesen egymástól, nincs e felsorolásokban megkülönböztetve. Lehet ezt egyfajta sajátos ferences oktatási rendnek gondolni, inkább azonban a helyzetből, az adottságokból vezethető ez le, valamint abból, hogy nem az iskolai rendszer elvi kidolgozottsága jellemzi a ferences oktatást, különösen is Erdélyben, hanem a rend missziós jellegének, célkitűzésének megfelelően a szükség és a lelki ínség diktálja a tennivalókat s alakítja a napi teendőket. Mindez nem egy eredeti, egységes ferences oktatási rendet mutat, hanem a korabeli iskolatípusok szokásos tananyagbeosztásának megtartását a pillanatnyi szükség, a lehetőségek figyelembevételével, s a hitbéli eligazítás, a missziós jellegű valósi gondozás hangsúlyával. A ferences oktatás lényege, mondhatjuk összefoglalásképpen, nem az újítás, a saját tanrend kidolgozása, hanem különösen Erdély katolikus szempontból olyan hányattatott korszakában a vallási ismeretek nyújtása a többségben katolikusnak maradt székelység körében, a jó szintű képzés lehetőségének megteremtése helyben. A különleges hangsúlyok a hely jellegéből adódtak, ezek témánk szempontjából releváns módon mutatkoznak majd meg a 18. században mennyiségében jelentős iskolai színjátszás témáiban s egyes, például

a Csíksomlyón különösképpen tisztelt Máriához kapcsolódó jelenetek tömegében és jelentőségében.

Többet tudunk a 18. századi ferences oktatásról, a csíksomlyói iskola vonatkozásában is, hiszen e korban nyugodtabb körülmények közt tudott fejlődni, s az iskola életéről is több információval rendelkezünk. Tudjuk például, hogy 1718-ban felállították végre a poétikai osztályt, sőt, a retorikait is. 1730-ban állították fel a Mária Társulatot, a tanulóifjúságot a Szűzanya oltalma alá helyezve. 1733-ban fából építettek egy új iskolát a retorika és poézis osztályok számára a régítől keletre, itt helyezték el a jobb szárny földszintjén az elemi iskolát, az emeleti részen az alapítványos növendékek hálótermét, a középső részen kapott helyet a színházterem, a bal szárny földszintjén az alapítványos ifjak tanterme, az emeleten a poétika és retorika tanterme. 1735-ben kiegészítették a Mária Társulat költségén a színház bal szárnyát, földszintjét imateremnek, emeletét tanteremnek használták. A rendi nevelés az obszerváns ferenceseknél a 18. században magas fokot ért el, ekkor az újoncházak Csíksomlyón, Szárhegyen, Esztelneken, Mihháán, Medgyesen, Vajdahunyadon voltak, hittudománnyal és bölcselettel foglalkoztak a fontos kézimunka mellett, s a rend történetének megismerésére is nagy gondot fordítottak, valamint az orgonálás, a gregorián ének s a szertartások elsajátítására. Emellett a német nyelvet tanulták. Egy 1723-as beosztás szerint a nevelőintézetekben korán keltek, korán feküdtek, 11-kor ebédeltek, este 6-kor vacsoráztak. Erkölcstant Esztelneken, dogmatikát

Nagyszebenben, bölcseletet Csíksomlyón tanultak, 1729–1753 közt a Studium generale és Jus Canonikum Kolozsváron volt három lectorral.

Az erdélyi ferencesek tanítási módszerének alapjánál a jezsuiták által oly remekül előkészített s megírt, majd világszerte, így Erdélyben is bevezetett Ratio Studiorum állt (nem lehet véletlen, hogy Székelyudvarhelyen egy ideig a jezsuiták mellett tanítottak, majd a jezsuitáktól vették át a gimnáziumot a ferencesek), erre az alapra az egyes tanárok a maguk karizmája, tehetsége alapján építették fel a tananyagot. 1751-ben aztán Botár Joachim rendtartományfőnök jóváhagyásával nyilvánosságra hoztak egy saját tanítási tervet is, szabályzatuk első része a Mária Társulat szabályzatát és működését tartalmazta, a második rész a tananyagot s a tankönyveket. 1773-mal kezdődően Mária Terézia tanügyi rendeleteinek következtében ezeknek az iskoláknak a sajátos ferences jellege mind jobban a háttérbe szorult, bár a tanárokat 1848-ig még a rendi káptalanok nevezték ki. A Ratio Educationis azonban kialakított és rögzített egy standardot, így ettől az időtől kezdve az iskolatípus egységes, ám ekkortól kezdődött az iskolák laicizálódása: ez mind a fenntartók, mind az iskolában tanító tanárok vonatkozásában változtatott a helyzeten, különösen ha az az iskolai rendszer vonatkozásában a sajátos arcél amúgy sem erőteljesen és hangsúlyosan körvonalazott, ennek elvesztése felé haladt.

BODÓ MÁRTA

Kalotaszegi adattár

Immár a 6. kötetnél tartunk Herepei János történész és levéltáros hagyatékának közzétételével. Ebből az anyagból nyújtunk ízelítőt, a Gyalu történetére vonatkozó adatgyűjtés közzétételével. A történész kutatók munkáját elősegítő aprólékos jegyzeteléstől most eltekintünk, a tanulmány remélhetőleg közeli könyvbeli megjelenésekor természetesen benne lesznek. A régi szövegek helyesírását is egyszerűsítettük a könnyebb olvashatóság kedvéért.

Négy évtizeddel ezelőtt szándékomban volt Kalotaszeg falvainak történetét helyszíni és levéltári kutatások alapján megírni, de miután adatgyűjtésemet – az idők változása miatt véglegesen le kellett zárnom, ennek következtében befejezetlen munkámat csupán adattárként foglalhatom össze, ámde így is igen nagy nehézség előtt állok, mivel a föltétlenül szükséges segédkönyvek sem állnak rendelkezésemre, éppen ezért tehát e munka egyes fejezetei is még sok kiegészítésre szorulnak. Ugy érzem azonban, hogy csonkán maradt munkámat még így is fel kell ajánlanom Daróczi Ferenc református esperes, a népe szellemi és anyagi javát megingathatatlan kiltartással munkáló egyházfő emlékének, aki megismertette és megszerettette velem Kalotaszeg népét és vidéket járásaim alkalmával mindég hűséges kísérőm és útmutatóm volt, adatgyűjtéseim alkalmával elhárítva előlem minden akadályt.

Először is a gyalui adatokat sorolom fel, bárha e vár és városka történetével kellene kezdenem, de mivel e helység a múltban meglehetősen fontos feladatot töltött be, hiányosan maradt adattáramból lehetetlen bármilyen lazán összefüggő képet is adnom; ennél fogva most csak egészen részletkérdésekre kell szorítkoznom. Meg kell azonban jegyezni, hogy ezeknek egyike-másika már nyomtatásban is megjelent, s ha most mégis besorolom e cikkek közé, azt azért teszem, mert itt-ott változtattam rajta: bővítve valamelyes, újban elémbe került adattal.

I. GYALU

A református egyházközség lelkipásztorai

E gyülekezetnek elsőként ismert két lelkipásztorára vonatkozólag, Gyaluval összefüggésben tulajdonképpen semmiféle új adattal nem rendelkezem, ezért róluk én is csak a Bod Péter által mondottak alapján emlékezhetem meg, pedig a Smirnai Szent Polykárpus megjelenése óta eltelt két évszázad alatt a forráskutatások eleddig új adatokat is tártak fel e két nevezetes férfiről.

Toronyai Máté (1596-ig)

A Wittenbergben tanult magyar ifjak coetusának anyakönyve bizonyítja, hogy Matthaeus Thoronaeus ott tanult az egyetemen, sőt 1574–1577. esztendőben a coetusnak seniora is volt. Ehhez számítsuk hozzá, hogy Bod Péter tudósítása szerint, külső országokbeli bujdosása közben itt már 1572-ben megállapodott.

Ugyancsak Bod Pétertől idézem: Toronyai Máté „Erdélybe bėjövén idegen földön való tanulása után Gyaluban lett pap. Amelley helységet akkor birt amaz nem tsak Régiséggel, hanem sok Kintsel és Tudománnyal is gazdag Kendi Familia. Még Ifju korában, a Gyalui Ekklesiában való Papságában 1585-dik Eszt. választatott Püspökségre, és ugyan onnan elvitetett az Enyedi Ekklesiában való Papságra.”

Az idézet évszámának azonban ellen mondanak Pokoly József munkájának következő sorai: Báthory Zsigmond fejedelem „1596-ban Naprágyi Demeternek adta Gyalut, honnan Báthory András a református püspököt, Toronyai Mátét eltávolította.” Az eltérés okát nincsen lehetőségem megállapítanom, ámde Pokoly forrásokra hivatkozik, s ezért nagyon hihető, hogy Toronyai csak akkor távozott el Enyedre, amikor 1596-ban Naprágyira szállott a Kendiektől elkönfiskált váruradalom. Eddig az ideig tehát mint püspök is innen irányította egyházkerületi teendőit, s erre az időre azután nyugodtan vonatkoztathatjuk Bod Péter további szavait, úgy mint: „Erdélynek valóban boldog állapotjában kezdette vala viselni Püspökségét; midőn amaz Igazságot s Vallását szerető Gétzi János volna annak Gubernátora és a Bátori Sigmond Gyermekek Fejedelemekek Tütóra. Akinek igazgatása alatt az Országban jóbékesség s az Ekklesiában vala szép tsendesség. El is szaporodtak vala mind a Tudós Emberek, s mind a sokat látott hallott jó Haza-Fiak; az Ország is, nem nyomdosván az Elenség Iova patkaja, igen elgazdagodott vala. Urak és Nemessek Gyermekeik... Oskolákba, Udvarokba Országokba a látásért, hallásért, tanulásért elmennek vala: úgy-hogy, annyi tanult tudós Nemesi és Uri Rend egyszer, mint akkor, ebben a Hazában nem találtatott. De felette nyomoruságos állapotjában végezé el; mert mihelyen az igazgatásnak kormányát az öreg Gétzi János által-adá az Ifju Bátori Sigmond Fejedelemekek; annak éretlensége s állhatatlansága miatt Erdély nemtsak háboruságba borula; hanem tanult bölts Emberekből is igen kipusztula; sokakat azok közül kik az ő akarátjának nem engednének kegyetlenül a Fejedelem megöletvén... A veszedelem mélységébe torkig bémerítvén B. Sigmond Fejed. Erdélyt... Ebben a nyomoruságos időben... bujdosásban hala meg a Püspök Toronyai Máté Rettengen 1599-dik Esztendőben.”

Tasnádi Veres Mihály (1600 előtt)

Nevét latinra fordítva, Rubernek írta. Születési helye a szilágysági Tasnád, ahonnan kiindulva, Bod Péter szerint: „minekutána a Hazában lévő Oskolákban Tanulását serényen és fundamentumoson folytatta volna, Még Erdélynek boldog állapotjában ment vala 1588-dik Esztendőben a Német-Országgi fundamentumosabb Oskolákba.” Nevét a wittenbergi magyar tanulók coetusának anyakönyvében valóban meg is találjuk, csakhogy már 1587. november 4-én itt van és átadja a seniornak a Károli S. György marosvásárhelyi pap által a diákok társaságának

küldött egy tallért. 1593-ban azonban már idehaza van, amit az bizonyít, hogy ekkor egy fél tallért küldött a wittenbergi coetusnak, de ekkor még legfennebb ha rektor lehetett valamelyik iskolában, mint-hogy a coetus küldötte, Ujfalvi Imre által a diáktársaságnak juttatott pénz küldőjét az anyakönyvbe bejegyző nem „reverendus”-nak, hanem csak „Ornatissimus vir dominus Michael Thasnadi”-nak nevezi meg.

Bod Péter folytatólagosan arról tudósít, hogy „a Hazába jövén, idegen Országokon való bujdosása és tanulása után, lett Gyalui Pappá; aholott lakott abban a nyomoruságos időben, amellyben Erdély a boldogtalan Sigmond Fejedelem, kegyetlen Básta és vérengző Mihály Vajda, s más erőszakos s hatalmasok kezeken veszedelmezett, s úgy elpusztult vala, hogy azt lehetett volna gondolni, hogy soha többé talpra nem áll.”

Tasnádi püspök gyalui papságáról Pokoly így ír: „Míg a gyalui vár és uradalma a Báthory család kezébe nem került, ez a hely volt egyházmegyénk középpontja. Itt lakott Toronyai Máté püspök és eszperes, majd utána Tasnádi Veres Mihály, kit 1600-ban Bánffyhungyadon találunk.” A Pokolytól idézett munkák mellett még Szamosközire is hivatkozhatunk, aki – mint kortárs – bizonyítja, hogy Bánffyhungyadnak 1600 augusztusában történt elpusztulásakor Tasnádi már e szerencsétlen városka lelkipásztora volt.

Ugyancsak Bod Péter írja, hogy „vitetett azután az Enyedi Ekklesiában való Papságra; melly szolgálatban lévően 1605-dik Esztendőben. Mártziusnak hetedik Napján, a M. Vásárhelyi Sinódusban választotta a Püspöki Hivatalra.”

A most bemutatott kép nem egészen világos, nemcsak azért, mert Bod nem szól a bánffyhungyadi papságáról, de az is nehezen képzelhető el, hogyha a Báthory-erőszak az egyik papot elűzte Gyaluból, helyébe más papot engedett volna. Ezért inkább gondolhatnánk arra, hogy Báthory András meggyilkolása, Naprágyi püspöknek Erdélyből történt eltávozásá s a jezsuitáknak eltávolítása után került volna a gyalui parókiába.

Bocskai István győzelme után a romlások helyrehozásában Tasnádinak is bőséges rész jutott, ezért tehát fáradhatatlanul kivette részét az egyházépítés terén. Tekintélyes egyénisége mind Bocskai, mind Báthory Gábor, mind Bethlen Gábor fejedelmeknél el tudta érni akarátjának teljesítését. ő nyitotta meg a Keserű Dajka Jánossal, majd Geleji Katona Istvánnal folytatódó nagy püspökök sorát.

Életének vége felé a magyarigeni egyházközség papi állását vállalta el, ugyanitt is hunyt el 1618. szeptember 14-én. Holt tetemét a fejedelem a gyulafehérvári nagy templomban temettette el.

Enyedi M. János (1658 körül)

A kolozsvári református kollégium nagykönyvtárában megőrzött 1525. esztendői kiadású Galenus előzéklapjára írt bejegyzés szerint: „Dono dedit r[e]vere]ndus et clarissimus D. Johannes M. Enyedi V. D. in Eccl. Gyaluensi Minister etc. Johanni Chieri Apacio Theol. Doctori et Profess. A[nn]o 1658. Nov. 9. Claudiopoli.”

Zoványi Jenő Enyedi János címszó alatt bár mit sem tud e lelkipásztor gyalui szolgálatáról, külső országokbeli tanulásáról megemlékezik, ugyanis

Apáczaival azon egy évben: 1649-ben iratkozott be Utrechtben, majd a franekerei egyetem anyakönyvében – másfél esztendővel Apáczainak innen történt eltávoztása után – van bevezetve: 1650. március 7-én „Johannes Monar Enjedi Ungarus Theol. Stud.”

Tehát ez az Enyedi Molnár János Apáczai idejében járt a külső országokbeli akadémiákon, s az is bizonyos, hogy már odakünn kötöttek ismeretséget, de hazatérésük után amíg Apáczai Fehérvárra rendeltetett scholamesternek, addig ő Gyaluban kapott elhelyezkedést. Kétségtelen, hogy Gyalu nem tartozott az utolsó egyházközségek közé, hiszen mint egy fejedelmi vártartomány központjában levő gyülekezet, maga is az itt gyakran időző fejedelem pártfogása alatt állott. Amikor azután Apáczai Fehérvárról eltávozott s Kolozsvárra helyeztetett, a régi ismeretséget felújítva, Enyedi könyvvel is megajándékozta barátját: a tudós professzor és teológiai doktort.

Ennek a bizonyosan érdemes lelkipásztornak gyalui szolgálata Erdély múltjának legválságosabb idejére esik. II. Rákóczi Györgynek Fenes – Lóna közötti csatavesztése után a győztes Szejdi Ahmet felidült Gyalut, mint a Váradra menekült fejedelem megerősített várát. Maga a városka s vele együtt a templom is leégett, sőt e lelkipásztor is valószínűleg hajléktalanná lett, s ezért hihetőleg el is távozott innen. Ezért nem lehetetlen, hogy az Apafi Mihályt fejedelemmé tevő Kucsuk basa táborában 1661 őszén jelen volt Enyedi János, Apafi udvari papja, akit a török vezér a fogarasi vár őrségéhez követül küldött a várnak az új fejedelem parancsára történendő megadása végett, egy és ugyanaz a személy ezzel az azonos nevű gyalui pappal.

A Gyaluból történő végleges eltávoztást tehát az 1660. évi újabb pusztítás válthatta ki. Korábbi időre, vagyis a szilisztriai basának és Mehmet Gira tatár chámnek Kolozsvár körülszárolásának és külvárosai elpusztításának idejére nem tudtam visszavezetni, minthogy ez az 1658. szeptember 10–14-e közötti időben, a könyvajándékozás pedig két hónappal ezután, vagyis november 9-én történt, amikor Enyedi még mindig gyalui lelkipásztornak írta magát.

Enyedi teljes nevében levő s a családnevet rejtő M betű feloldására még egy másik adat is áll rendelkezésünkre. Ugyanis a Szenczi Kertész Abraham nyomdájában 1665-ben megjelent egy, Az Isten ígéretinek felnyitott Arany Bányája című 130 lapnyi terjedelmű 12° nagyságú könyv, ennek szerzője, illetőleg idegen nyelvből való fordítója magát „Enyedi Molnar Janos, V. Hunyadi Magyar Egyhasi egyigyű Szolga”-nak nevezi: Bod Péter szerint „Enyedi szemlélteti ebben [a könyvben] az Istenfélő embernek sok világi bajait, és az Isten vigasztalásának fundamentumit mind ezekben.”

Visszatérve Zoványi cikkeihez, nála az található, hogy a Hollandiából hazatért ifjú mindjárt Alvincre rendeltetett volna lelkipásztornak, 1665-ben pedig Vajdahunyadon volt magyar pap. Ezzel szemben a gyalui papságból történt eltávoztás s a fogarasi követségjárás így is jól összeegyeztethető lehet az alvinci, azután meg a vajdahunyadi papsággal, sőt az sem lehetetlen, hogy az az „Enyedi Janos az Vr[u]nk Papia”, aki 1657. január 10-én a lengyelországi hadjáratra induló Rákóczi után Visk felé szorult, a fejedelmi uradalmi vártartományhoz tartozott Gyalu papjával azonos személy.

Imreh Mihály (1742)

A kolozsvári kollégium neveltje: itt 1732-ben írta alá az iskola törvényeit. A tanulók névsora szerint: „Michael Imreh satisfecit praedicator Evan[ge]lii I. Xti factus est”, mígnem e névsornak valamivel korábbi, de félben maradt másolata szerint ugyanez az ifjú „Capellanus Gyalaiensis factus”. Az 1741. év második felében búcsúzott ki az intézetből, hogy Körösfői eltávoztása után Boros Gáspár mellett átvegye a káplánságot. Tekintettel azonban arra, hogy Boros esperes 1742-ben meghalt s megválasztott utóda, Szentsimoni József, még ugyanabban az esztendőben elfoglalta hivatalát, ezzel Imrehnek is megszünt gyalui segédpaposkodása. További sorsa ismeretlen, ámbar a szolnok-dobokai Esztényben 1751-ben egy Imre Mihály nevezetű papot találunk. Minden másbizonyíték hiányában az azonosságot egészen határozottan nem merem kimondani.

Kovács László (1764. május 4-től – kb. 1769-ig)

A leidai egyetem anyakönyvébe bejegyzett sorok szerint: „1760. 6. Sept. Ladislaus Kowats Transsylvania-Hung. Annorum 26, T[heologiae Studiosus], coll[egii] ord[inarius] al[umnus].” Ez az első adat, amit vele kapcsolatosan ismerek. Hazatérése után a gyalui papságra választott meg. Az anyakönyvbe saját kezűleg írt feljegyzése szerint „Anno 1764. Die 4ta Maji Isten rendeléséből ezen Gyalui Reformata Ecclesiab[an] Tanitoul elő állván, kereszteltem eszerént 1764. május 19-én... Itteni szolgálata valószínűleg öt évre terjedt, minthogy 1769. május 29-én már más pap: Kolozsvári Tót György köszönt be az egyházközségbe.

M. Szakács János (1830–1846)

Ifjabb Szakács János az ugyanilyen nevű édesapának: a Magyarvalkón, majd Szászlónán papskodott idősebb Szakács Jánosnak volt a fia, akit a nyugalomba vonult Farnos György helyébe 1830-ban választották a gyalui egyházközség lelkipásztorául. Állomáshelyének elfoglalása után még ugyanabban az esztendőben november 17. táján Zilahon megházasodott, feleségül véve zilahi nemes Kis József Középszolnok vármegye r. orvosának Katica nevű 15 éves leányát. A fiatal asszony azonban – úgy látszik – már ekkor beteg volt, merthogy rövid házaseset után szülei házában 1831 augusztusában tüdőbajban elhunyt.

Ifjabb Szakács János 1846-ig szolgálta gyülekezetét. Harmathi Sámuel kolozsvári egyházi feljegyzése szerint: 1846 júniusában eltemetett „Gyalui Réfor. Pap T. Szakács János Urért 2.30 frt”-ot kapott. Úgy látszik, hogy Kolozsvárt temették el, sírjára azonban se a Házsongárdi temetőben, se Gyaluban nem találtam.

Kónya András (1847-től 1871. augusztus 29-ig)

Kónya András mint 25 éves ifjú 1834 nyarán hozott ki a kolozsvári kollégiumból a szucsáki papot hivatalra. Hivatalát 1834. július 4-én kezdte el és folytatta szolgálatát 1847. március 21-ig. Ekkor azután állását József nevű öccsének engedte át. Kónya András Szucsákból Gyaluba költözött át, minthogy az itteni eklésia az elhunyt Szakács János helyébe papjuknak választotta.

Przemysli Lengyel Dániel orvosdoktor és gimnáziumi igazgató emlékirataiban feljegyezte, hogy ő, mint gyermek, édesapjával: Lengyel István kolozsvári kollégiumi rektor-professzorral 1832 szeptem-

berében egy napot Gyaluban töltött. „Ott voltak Pénzesék is, kiknek akkori időben Jóska fiuk kolozsvári deák volt, leányuk pedig Susika igen szép hajadon, kit később Kónya András gyalui ref. pap vett nőül. Susikát mint özvegyet 1875-ben Kolozsvárrt Nagy Péter püspöknél láttam.” Ugyancsak róla olvassuk, hogy 1887. július 10-én, közel 70 éves korában öngyilkossággal vetett véget életének.

A gyalui református temető közepe táján hasábos sírkő áll. Felirata szerint: „Itt nyugszik – Kónya András – ev. ref. lelkész – meghalt élete 62ik – lelkészi hivatala 37ik évében – aug. 29én 1871ben – Kónya Andrásné – sz. Pénzes Zsuzsánna – 1819 – 1886 és Burján Zsuzsa – 1861 – 1880.”

Deési Nagy Gyula (1873-tól 1929-ig)

A kalotaszegi egyházmegyének sok derék papot és tanítót adott Deési Nagy családból származott. Ő maga 1843-ban Kolozsvárt született, ahol apja főkor-mányszéki kancellista, anyja Inczédi Anna volt.

Deési Gyula iskoláit a kolozsvári kollégiumban, a teológiát Nagyenyeden és külföldön végezte. Kiváló készűtségű, tekintélyes lelkipásztor volt. Egész életét, mint pap, a gyalui gyülekezetnek, s mint esperes a kalotaszegi egyházmegyének szentelte. Tagja volt az erdélyi egyházkerület igazgatótanácsának s az egyetemes zsinatnak. Az ő esperességének idejében történt a kolozs-kalotaszegi egyházmegyének kettéválása. Deési továbbra is a kalotaszeginek maradt esperese, mígnem a kolozsvárivá átalakult másik fél-

nek, miután mind a széki, mind pedig a dési egyházmegyének egyes községeivel gyarapodott, Herepei Gergely kolozsvári első pap lett első esperese.

Családjának Deési Gyula volt utolsó egyházi szolgálatban álló tagja. Késő öregkorában, 1929-ben hunyt el Gyaluban. Az urát is túlélő felesége, az 1845. december 12-én Kolozsvárt született Vadas Polixena, a kiváló szónok Vadas József kolozsvári lelkipásztor leánya, valamint görgényi Csiszár Sámuel, Kolozsvár közszeretben állott papjának és kolozs-kalotaszegi egyházmegye esperesének unokája volt.

Ady Elemér

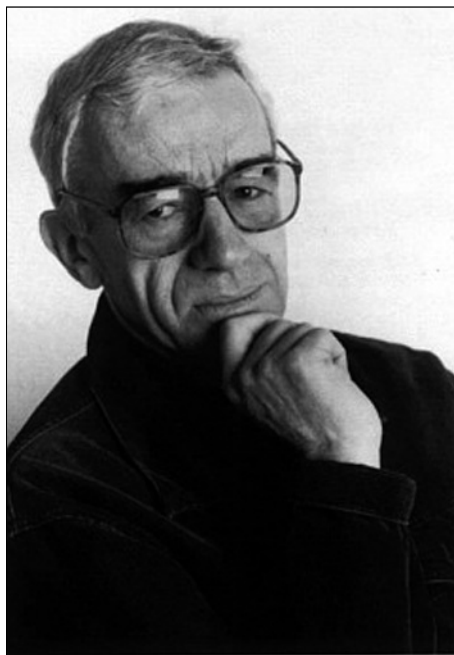
Erről a nagyon derék lelkipásztorról éppenséggel semmi adattal nem rendelkezem, csak annyit tudok vele kapcsolatosan, hogy 1936-ban templomába behordatta mindazokat a nagyon becses régi sírköveket, a megelőző esztendőben a gyalui temetőben felkutatnom és leírnom sikerült. Nagyon megbecsülendő s a múltunk emlékei iránt kiváló megértést tanúsított cselekedetével olyan példát mutatott, amelyet – sajnos – talán sehol máshol nem követtek.

Utólag úgy értesültem, hogy mint ketesdi lelkipásztor és esperes a közelmúlt években elhunyt.

HEREPEI JÁNOS

Közzéteszi SAS PÉTER

Vallási motívumok a Bodor Ádám prózájában

Bodor Ádám

Eddigi értelmezéseimben nem tértem ki különösebben Bodor Ádám prózájának a szakralitással kapcsolatos pontjaira, csak érintőlegesen jeleztem a téma ilyen jellegű vonzatait. Magiszteri műhelybeszélgetésünk során azonban sikerült tényszerűvé válnia annak, hogy nem szabad figyelmen kívül hagyni az értelmezésnek ezt az oldalát sem, hisz így válhat teljessé a Bodor prózájáról festett kép.

Kétségkívül sarkított lesz az itt következő értelmezési kísérletem, hiszen a bodori írásmű nagyon komplex szövegkorpusz, és rengeteg síkon lehet, és kell értelmezni. Önmagában ez nem állja meg a helyét, sok pontban megtámadható, de mint az alcímbe is jeleztem, ez egy adalék kíván lenni, ami kiegészíti az eddigi értelmezéseket, és valamilyen alapot ad az újaknak.

Eddigi munkáimban a szakralitást érintőlegesen már kapcsolatba hoztam a Bodor-prózával, de nem konkretizáltam. Most nem kívánom újra elmondani az általam már kidolgozott hipotézist, csak ízelítőképpen bemutatom annak vázát, a továbbiakban pedig kiegészítem azokkal az új adalékinformációkkal, amikre a szemináriumi beszélgetés során rávilágítottunk.

A mágikus realista írásmű legendákat olvaszt magába. Bodor írásművére inkább az jellemző, hogy legendákat teremt. Úgy meséli el a történetet, hogy az olvasónak az az érzése, valamilyen legendát, anekdotagyűjteményt olvas. Olyan történeteket mesél el a szerző, amelyek reálisnak tűnnek, mégis a nonszensz határát súrolják, igazi mágikus realista beszédmód ez. Ezek a legendák legtöbbször a vallási ha-

talommal függenek össze, de nem csodákra kell itt gondolnunk, hisz az itt megjelenő szakralitásnak szinte semmilyen liturgikus alapja nincsen. Itt inkább a vallás szociográfiai jellegéről, a társadalmi berendezkedésben kisajátított hatalmáról van szó.

Az egyházatyák legendászerű viselkedése nem a szentek életéhez hasonló, hanem sokkal inkább a hétköznapi csodákkal hozható összefüggésbe. Véletlenszerű eltűnésektől és felbukkanásokról lehet itt olvasni, átváltozásokról, amelyek magyarázata sokkal közelebb áll a látomáshoz, mint az igaz keresztény életért járó földi jutalomhoz, a transzcendenshez való közelség érzetéhez. Arra is gondolhatnánk, hogy ezek a szereplők képzeltjei, alkoholmámoros vagy elmebeteg agyuk szüleményei. A sarkítás veszélye persze itt is fenn áll, nem szabad sohasem általánosítani, ha Bodort olvasunk, mert az értelmezés folyton kudarcba fullad, az értelmezőt pedig megfolytja a szövevényes szöveg-inda. De az tény, hogy az ezekben a szövegekben történő csodák nem állnak kapcsolatban a vallásos élettel, csak az egyház képviselőivel, akik nagyon is profán életükben hihetetlen kalandokban, és nem jutalom-csodákban részesülnek.

Az érsek látogatása című regényben (novellafüzében – a recepció még nyitva hagyja a műfaj kérdését) például a Bogdanskí Dolina felett kavargó áporodott bűz is egy olyan tényező, ami elhomályosítja a szereplők szemét és gondolatait is. Ennek a ködnek tulajdoníthatók a látomások is, de ez a köd lehet az elnyomó totalitárius rendszer megfélemlítéseinek és a szabad gondolkodást elfojtó erőinek az allegóriája is.

A hit és hitetlenség kérdése két szemszögből is vizsgálható, de ez a két megközelítési mód is összeolvad, mint a regényidő, vagy az interperszonális kapcsolatok, ugyanarról szól, nevezetesen a hatalmon lévő egyházi szervezetről, amelyik a hit kérdését hatalmi kérdéssé alakítja át. Vizsgálódásunk egyik szempontja lehetne az, hogy kik a hitetlenek és kik a hívők. Az egyház emberei miben hisznek, és mennyire hisznek, és miben hisznek a hívek? Egyáltalán hisznek-e valamiben, vagy csak kényszerítik őket arra, hogy higgyenek. A hit kérdése nagyon szövevényes a Bodor-regényekben (főleg Az érsekben), és nem is lehet teljes meggyőződéssel eldönteni az ezekre a kérdésekre adott válaszok hitelességét, igazságát. Nem eldöntendő kérdések ezek, és a szereplők számára nem is léteznek még csak hasonló kérdések sem.

Ennek az írásműnek a kontextusában nem beszélhetünk a hit kérdésének klasszikus értelmezéséről, hisz itt nyoma sincs annak, hogy valaki is hinne valamiben. Ebben a regényben minden természetesen és magától értetődőnek tűnik, nincs szükségük a szereplőknek arra, hogy higgyenek valamiben, hiszen minden megtörténik úgyis magától, nem tudnak, és nem is akarnak semmit sem befolyásolni. A hit és a hitetlenség kérdése tehát nem releváns a szereplők szempontjából, esetleg az olvasóéból lehetne az: elhiszi-e vagy sem, amit olvas. A kérdésre adandó válasz által a szöveg interpretációk sorozatát hívja elő.

Ami viszont tény, megjelenik a regény hasábjain is, és a második vizsgálódási pontot jelenti, hogy ezek az egyházi méltóságok, akik Dolina városka életét irányítják nem mások, mint az egykori hegyivadászok, akiket a Sinistrából oly jól ismerünk.

Egyes – regénybeli – pletykák szerint csupán új gúnyát öltöttek és szakállat növesztettek a volt ezredek és katonák: „Az Érsek hajdani bányászainak is van egy rögeszméjük, mégpedig az „hogy a dolinai pópák egykori ezredek és káplárok, egytől egyig régi hegyivadászok, éppen csak dús szakállat növesztettek, és beöltöztek mindenféle papi gúnyába”. Tehát nem változott semmi, a város lakosai ugyanolyan politikai helyzetben élnek, mint a Sinistra szereplői. Ez is egyfajta folytonosságot biztosít a két regény között, és igazolja azt a hipotézisem, miszerint a Bodor-próza egyetlen nagy könyvként is olvasható.

A hit és hitetlenség, valamint a szakralitással való kapcsolat a Bodor-próza esetében tehát több szemszögből is megközelíthető. Egyik lehetséges megoldásnak látszik talán az, ha figyelmünk elkerüljük a vallási hatalom kiszolgálóit, és csak a vonzáskörzetükbe tarozó szereplőkre összpontosítunk. Bodor szimboliztikájával már sokat foglalkozott a recepció, de leginkább csak a névmisztikával kapcsolatban hozták szóba. Én meg merem kockáztatni azt a kijelentést, hogy a Bodor-művek szimbólumai nem csak a nevekben keresendők, hanem az azokat viselő alakokban is.

Ezek a szereplők maguk is szimbólumértékűek, a szimbólumok magyarázata pedig szervesen kapcsolódik a keresztény vallási mítoszok alakjaihoz. Bodornál mindenütt felbukkannak a kisajátított, magukra hagyott vagy kihasznált nőalakok, akik szüntelenül keresik a megbocsátást, és akiket a közösség lenéz azért, mert mindig más férfiban vélik felfedezni a megváltást. Ezek a nők lehetnek a bibliai Mária Magdaléna bodori megtestesítői, akik azonban sohasem találnak megbocsátásra, sorsuk örök körforgás, végtelen hallandó bolyongás. Ez akár jó példa is lehet arra, hogy hogyan profanizálódik egy ókori szakrális szimbólum a 20. századi prózában.

Még merészebben azt is meg merem kockáztatni, hogy Bodor Ádám főhősei (Andrej Bodor és Gábor Ventuza) krisztusi küldetést hordoznak, amelyet azonban nem tudnak beteljesíteni, így menekülniük kell mindig a meg nem váltott közösségből. A profanizálódási folyamat itt is erőteljes, hiszen az a tétje minden történetnek, hogy főhősének menekülnie kell, vagy ha a megváltó a bűnösök között marad, akkor ő is egy lesz közülük. Nem lehet megváltani az adott társadalmat sohasem, sőt annyira erős az ott uralkodó bűn, hogy képes a messiást is lerántani a mélybe.

Mártírszerepekre is találunk példát Bodornál. Az érsekben például Vidra földrajztanár felesége önként vonul be a tüdőbetegek negyedébe, fertőzésveszélynek teszi ki magát, hogy újra együtt lehessen a férjével. De más mártírokról is olvashatunk a szövegekben, olyanokról is, akik nem önszántukból, vagy valamilyen szerencsétlen véletlen folytán lesznek mártírrá (erre a Sinistra körzetben találunk példákat).

Több párhuzamot is felfedezhet az olvasó a Bodor-művek és a bibliai szimbolikus szereplők között. Mindenképp érdemes lenne egy nagyobb vizsgálódást szánni ennek a témának, és pontról-pontra, szereplőnként összevetni az egyezéseket, az esetleges eltéréseket, mindenütt részletesen kitérve az ősi, szakrális szimboliztika modernkori profanizálódására.

Az erdélyi tudományosság jövője

A Kutató Diákokért Országos Szövetség, az Erdélyi Unitárius Egyház és a János Zsigmond Unitárius Kollégium szervezésében november 30. és december 2. között került sor a Tudományos Diákkörök Erdélyi Konferenciájára (TUDEK) Kolozsváron. A rendezvény hatodik kiírására Erdély 20 gimnáziumából érkeztek középiskolás diákok, akik különböző szakterületeken kutattak, vizsgáldtak, és tudományos dolgozataik, kísérleteik eredményét most megoszthatták a rangos zsűrivel és egymással is a János Zsigmond Unitárius Kollégiumban. A rendezvény méltó volt Erdély tudományos Fellegvárához, ahol első alkalommal került megrendezésre a TUDEK, abban az intézményben, amely ezúttal ünnepelte fennállásának 450. évfordulóját.

Péntek este a Déry Tibor–Presser Gábor–Adamis Anna Képzelt riport egy amerikai popfesztiválról című musicaljét adta elő az unitárius kollégium diák-színháza csapata, Solymosi Zsolt lelkész tanár rendezésében. Az előadás nagy élményt jelentett úgy diáknak, mint a kísérő tanároknak, az előadók fiatalos lelkesedése lenyűgöző profizmussal társult.

A rendezvény megnyitóját megtisztelte jelenlétével Magyarai Tivadar a Babeş–Bolyai Tudományegyetem rektorhelyettese, Boros János, Kolozsvár alpolgármestere és Péter Tünde főtanfelügyelő-helyettes is, szép szavakkal méltatva a rendezvény szervezőit, az idén 450 éves Unitárius Kollégiumot. Szombat délelőtt nyolc szekcióban zajlott a konferencia, ahol a 140 diák 88 dolgozatot mutatott be a bélaifalvi csűr múzeumból, a folyadékstabilizált számítógépes hűtőrendszerig. A szakmai zsűri elismert egyetemi tanárokból, kutatókból, illetve középiskolai tanárokból állt össze.

Délután a vendégek négy csoportban látogatták meg a város nevezetességeit és a két magyar tanynyelvű kolozsvári egyetem (Babeş–Bolyai Tudományegyetem és Sapientia EMTE) egyes karait.

Az esti díjkiosztó gálán elsőként a zsűri által kiemelt három mintadolgozat került bemutatásra: a gyergyószentmiklósi Kolcsár Levente Péter a Salamon Ernő Gimnáziumból, a kézdivásárhelyi Ördög Ildikó Andrea és Borcsa Imola a Nagy Mózes Gimnáziumból, valamint a marosvásárhelyi Fekete Albert Zsombor a Bolyai Farkas Gimnáziumból. A legjobb előadók plénum előtt való előadásai újdonság a konferencia történetében, de a nagyon pozitív visszajelzések igazolták, hogy mindenki számára tanulságos tapasztalat volt. Ezt követően Fóris Ferenczi Rita adjunktus, a Babeş–Bolyai Tudományegyetem Pszichológia és Neveléstudományok Kar Tanárképző Intézetének aligazgatója tartott előadást a tanulásról, valamint Néda Zoltán, a Babeş–Bolyai Tudományegyetem Fizika karának professzora beszélt az

optikai pingpongról, vagy a fény sebességének számítógépes méréséről. Cseke Péter egyetemi tanár, a Korunk szerkesztője bemutatta az általa szerkesztett folyóiratot, majd Szekeres Péter, a Kutató Diákok Országos Szövetségének alelnöke értékelte a rendezvényt.

A konferencia nyertesei különböző szakmai szervezetek, intézmények által felajánlott díjakban részesültek, ugyanakkor kiérdemelték a 2008 tavaszán Gödöllőn megrendezett országos konferencián való részvételt. Biológia szekcióban első díjat kapott Kolcsár Levente Péter a gyergyószentmiklósi Salamon Ernő Gimnáziumból, második lett Szabó Katalin Dalma és Szabó Antónia a marosvásárhelyi Bolyai Farkas Gimnáziumból, harmadik díjat érdemelt Lőrinci Réka és Papp Nóra Júlia a székelykeresztúri Berde Mózes Unitárius Gimnáziumból. Fizika szekcióban első lett Fekete Albert Zsombor és Csíki Boróka Mária a marosvásárhelyi Bolyai Farkas Gimnáziumból, második díjban részesült Deritei Dávid és Fodor Norbert a kolozsvári Apáczai Csere János Gimnáziumból. Földrajz és környezettudományok kategóriában első lett Kun Ágota és Péter Enikő a csíkszeredai Kós Károly Építőipari Szakközépiskolából, második díjat kapott Kuhn Thomas a temesvári Bartók Béla Gimnáziumból, harmadik díjban részesült Deák Anna, a kolozsvári János Zsigmond Unitárius Kollégium diákja. Irodalom és művészettörténet szekcióban első díjban részesült Szász István Szilárd a székelykeresztúri Orbán Balázs Gimnáziumból, második díjat kapott Sántha Imola Réka, Berecki Emőke Erzsébet a marosvásárhelyi Bolyai Farkas Gimnáziumból, akik a Művelődés különdíjában részesültek, harmadik lett Sziszmán Endre a kolozsvári János Zsigmond Unitárius Kollégiumból. Kémia-matematika-informatika kategóriában első lett Fekete Albert Zsombor, második pedig Nagy Enikő a gyergyóalfalui Sövény Elek Iskolaközpontból. Néprajz szekcióban Ördög Ildikó Andrea és Borcsa Imola kapott első díjat, Páll Emese és Demeter Emőke lett a második a kézdivásárhelyi Nagy Mózes Gimnáziumból, míg Szekeres Adél és Farkas Szidónia érdemelt harmadik díjat a csíkdánfalvai Petőfi Sándor Iskolaközpontból. Társadalomtudományok szekcióban első lett Ábrán Ágota és Fülöp Tímea, a marosvásárhelyi Bolyai Farkas Gimnázium diákjai, második díjat kapott Cserei Zoltán és Bokor Apór László a kézdivásárhelyi Nagy Mózes Gimnáziumból. Történelem kategóriában Csorja Adél nyert első díjat a sepsiszentgyörgyi Mikes Kelemen Főgimnáziumból, második lett Bögözi Tímea és Gáll Orsolya a kézdivásárhelyi Nagy Mózes Gimnáziumból, harmadik pedig Pál Eszter és Vizoli Tünde, a gyergyószentmiklósi Salamon Ernő Gimnázium diákjai. Ezúton is

köszönjük a támogatást a következő intézményeknek, szakmai szervezeteknek: Erdélyi Kárpát Egyesület, Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület, Erdélyi Magyar Műszaki Tudományos Társaság, Erdélyi Múzeum Egyesület, Gál Kelemen Oktatási Központ, Kolozs megyei Tanfelügyelőség, Korunk, Kriza János Társaság, Művelődés, Phoenix könyvesbolt, Dr. T. Veress Éva, Romániai Magyar Demokrata Szövetség Ügyvezető Elnöksége, Romániai Magyar Demokrata Szövetség Kolozs megyei szervezete, Romániai Magyar Közgazdász Társaság, Szabadság napilap, Transylvania Trust, Apáczai Csere János Gimnázium, Brassai Sámuel Gimnázium, Victor Babeş Egészségügyi Szakközépiskola, Unitárius web rádió. A konferencia főtámogatói Kolozsvár város Önkormányzat Oktatási, Kulturális Bizottsága, a magyarországi Oktatási Minisztérium Balassi Intézete, a Ku-

ató Diákokért Alapítvány, a Babeş-Bolyai Tudományegyetem, a Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem és a Communitas Alapítvány.

A díjazottak a konferencia történetében először a Románia Nevelésügyi, Kutatási és Ifjúsági Minisztériuma által kiállított hivatalos oklevelet kaptak, amely alapján remélhetőleg a közeljövőben a TUDEK-en elért eredményeket az egyetemek figyelembe veszik a felvételi kritériumrendszerében, ezzel is elismerve a rendezvény jelentőségét. Kihasználva a Művelődés szerkesztősége nyújtotta lehetőséget, néhány dolgozatot (részben vagy egészen) közzé teszünk mindannyiunk gyönyörűségére. Öröm ez s dicsőség diáknak, irányító tanárnak, iskolának egyaránt.

VÖRÖS ALPÁR

Brassó magyar költői a 20–21. században

Az ötvenes években működő Romániai Írószövetség, később a Brassói Lapok égisze alatt működő irodalmi kör mellett Brassóban nem létezett semmiféle költői iskola. Annak ellenére, hogy Brassóban nem volt élénk irodalmi élet, barcasági antológiánk minden poétája saját költői világával és életművével jelentősnek számít az egész magyar nyelvterület irodalmában. Szűkebb hazából, a Barcaságon fekvő Koronavárosból, Brassóból származó néhány, pontosabban öt erdélyi költő életművének és pályaképeinek vázlatos, a lényegre kiemelő szintézisét mutatom be a dolgozatomban, olyanokét, akik költészetük sajátos színezetével és szépirodalmi értékeivel az egyetemes magyar irodalom gazdagításához is hozzájárultak: az idősebb költőnemzedék tagjai közül Áprily Lajost, Szemlér Ferencet és Apáthy Gézá, valamint a fiatal erdélyi generációi tehetséges alkotóit, Orbán János Dénest és Mikó Andrást.

Áprily Lajos költő, esszéíró, műfordító

1991 óta iskolánk, az Áprily Lajos Főgimnázium névadója. Erdélyi költészetünk meghatározó költő egyénisége, poétikájában a Nyugat című szépirodalmi folyóirat impresszionista és szimbolista hagyományainak folytatója, megújítója és meghonosítója. 1887. november 14-én született Brassóban. Később Parajdra költöztek, itt járta az elemi iskolát. Székelyudvarhelyen végezte a gimnázium első osztályát. Miután Kolozsvárra költöznek, az itteni Református Kollégium tanulója, majd tanári oklevelet kap a Kolozsvári Tudományegyetem német–magyar szakán. Párizsi útja után a nagyenyedi Bethlen Kollégium Tanítóképzőjének, majd a gimnázium magyar irodalom tanára lesz. 1918-ban jelennek meg első versei Szentimrei Jenő Új Erdély című folyóiratában. A kolozsvári református kollégiumban tanít, részt vesz a marosvécsi írótalálkozón, majd az Erdélyi Helikon szerkesztője lesz. 1929-ben áttelepedik Magyarországra. Kinevezik a Baár-Madas Leánynevelő Intézet igazgatójának Budapesten. A bécsi döntés után ideiglenesen visszaköltözik Parajdra, hogy természetközelségben legyen, 1944-ben nyudíjazzák. Öregkori

éveinek utolsó éveit a Visegrád melletti Szentgyörgypusztán éli le. 1967-ben halt meg Budapesten.

Áprily Rím című költeményében hazáját, Erdélyt és a tájhoz, természethez fűződő kötődéseit szemlélteti; annak kíséri útját, akárhova megy, mert szűkebb hazája és a természet tágabb dimenziója visszahúzza. A vers esztétikumát, látható és hallható szépségét a hangzó, zenei elemek hordozzák: „hangpatak”-ká varázsolja az élet áramlását, amelybe „új csengés szakad”, vagyis az érzelmeire visszhangzó otthoni táj harmóniája: „mentát locsol, szirmot sodor / és illatos lesz, mint a bor”. A „kurjongató vidám bolond” Ady verseire emlékeztetően (Az ős Kaján, A Hortobágy poétája) a honvágyat és ennek céltalanságát, a hiányt idézi. Ha a „mély felé örvénnyel ás, / hogy belenézni: kábulás”, vagyis a jövőbe tekinteni lehetetlen, de akármilyen történet, a haza „fényforrás” marad; a hazaszemély „fénye a tündérvölgybe” visz. Megjelenik a tó-motívum a versben, mely „virágot úszató, habnyugtató”, a remény, hogy viszontlátja azt, ami után vágyakozik. Lelkében „csak ring s a lellem benne ring”, vallja Áprily; identitását a költészet, a poézis őrzi meg. Hazája a költészetben, a dalban van. A lírai én és a külvilág összecsengése az az értelmi-érzelmi rím, ami a költői szó-rímek ringatásában az „álom és titok” varázslatával a lírai én, a beszélő idegenségtelenségét szemlélteti, s azt, hogy sokszor hiábavaló ez a küzdelem, a lemondás uralkodik fölötte. A múlt beépülése a versbe egyben a szubjektív élmény tárgyiasítását szolgálja, egy sajátos életérzés végtelenségét, időtlenségét.

Ugyanerről a hazaszereletről beszél Tetőn című, a transzszilván gondolatot, mint eszményképet megjelenítő versében. Sajátos sorsélmény és elégikus hang szólal meg itt. A vers elején észlelhető, hogy az ősről, mint az élet azon periódusáról beszél, mikor kihal a természet, s így a „minden összeomlott” reményvesztettségre, elégikumra utal. Míg lenn „sötét ködöt kavart a katlan” és „zsibongott még a völgy a láztól”, fenn időkbe lát, „tisztást vet a bújosos verőfény”. A lírai én érzelmei határtalanok, béke és mély szeretet uralja; „átöleltem a hullám-horizontot” s a

legfontosabbat: Erdélyt. Mint a hegyek és völgyek vándora, létében enyhülést talál kínjaira a természetben; költészetét a természet egyensúlya hatja át. Áprily rátalál az elveszett értékekre, a szeretet és a testvériség meghatározó erejére: „békességes szót ejtett a szája”. A tetőről messze ellátni és ahogy a költői tekintet átprésztázza a vidéket, úgy nyílnak meg előttünk is a messzibb távlatok: „Távol, hol már a hó királya hódít / az ég lengette örök lobogóit”. A meszeszerű látványt a hó, mint végtelen hatalmú, mindent eltakaró réteg láttatja; tájszemlélete a legrelevánsabb poétikai formában és egységben nyilvánul meg az olvasó szemei előtt.

Áprily az erdélyi magyar líra egyik legnagyobb formaművésze is: „Forma van a versem / egyszerű sorában: / ötvös volt az ősem / Brassó városában” írja Egy pohár bor című versében. Ötvös elődeire hivatkozik, akik „ezüst ampolnákat”, „úrvacsora kelyhet” kalapáltak, véstek, faragtak drágakövet, boglárt stb. Költői énje számára a forma menedék, mentstvar, megtartó erő. Erre a versre Áprily Lajos minden olvasója felfigyelt, hisz szülővárosának maradandó tárgyi és természeti értékeit tárja fel, erdélyi kultúrkincseket is egyben. Összeolvad benne az alanyi és a tárgyi valóság, a természeti és a társadalmi világ. Az ötvözésmotívum a vers művészi megformálásába is belejátszik. A Brassó fölött magasodó Cenket Erdély legcsodálatosabb természeti kincsének tekinti. Erős érzelmi szálakkal kötődik hazájához, gondolatai is e köré fűződnek. Költeményében a látás és a hallás örömét a természet nyújtja. Színei közül a pirosat és a kéket emeli ki: „piros parazsa” ég, ugyanakkor az otthon és az erdélyi barangolások szabadságát, örömmámorát idézi meg: „Szabad kék időkben hegy vándora voltam”, „napos Maros-mentén sokszor szüreteltem”. A szüretelés és a bor-motívum magyarság-tudatára utal: „Állok poharammal / fájó magyar földön, / s hegyeim borával / telistele töltöm”. A költő közvetlenül szólal meg lírai alanya által. A természetből vett képei ugyanakkor szorosan kapcsolódnak a költemény tárgyához, világához. Szóképei és alakzatai képszerűséget teremtenek a költeményben.

A versei világszerkezetét alkotó térmozzanat tágas tér: látható a költő által körülrajzolt táj és természet végtelensége, a szabadság pedig látható formát ölt költeményeiben.

Szemlér Ferenc költő, műfordító

Szemlér Ferenc 1906. április 2.-án született Székelyudvarhelyen. Költő, író, közíró és műfordító; a Brassóban élő Lendvay Éva költő apja. Tanulmányait Székelyudvarhelyen, majd Brassóban, a jogot a Bukaresti Egyetemen végezte. Sokat élt Brassóban ügyvédként és újságíróként. Versesköteteiben gyakoriak a tájrajzok, tájképek, amelyekhez valamilyen gondolatosságot, eszmeiséget társít. Verseinek többsége udvarhelyi, brassói, barcasági vagy bukaresti élménybeszámoló.

Az álom túlsó partján című ars poeticájában a valóság és az álom közti különbséget, illetve e két dimenzió közötti viszonyt írja le. A költő így fogalmaz: „szorongását elűző égi fények sugarai (...) meleg / igyekezettel így ébresztenek / tárgyi szépre, tapintható valóra”. A látásmód mint poétika van megjelenítve a versben. Szellemi örökségre utal, jellemző a költői általánosítás, gondolatilag többet sejtet, lényegre törő. Mintha már „az álom túlsó partján”-ról

nézne vissza önmagára; a cím az 1976-os verseskötetének borítóján is olvasható: önmagát és egész korát láttatja vele.

Tárgyak között című versében a helyét kereső, az élet és „tárgyai” közé került lírai én elmélkedéséről van szó: „Tárgyak közé beekelődten életem / napjaim és éjeim”. A vers hangnemére a nyugtalanság és elégtelenség jellemző: a tárgyak visszatartják a világgal való kapcsolatát: „Ha itt / valaki rést mutatna a világra, / ki a szabadba követném kezének hívását”.

Az erdélyi kultúra szellemi értékeit, kincseit a Nagykirálykőben szemlélteti. Betűk játékaival teszi szemléletesebbé az általa elképzelt valóságot. Figyelmét tág tér, a réten labogó írás köti le, látja a „végtelent s a végest”. Versében a betűket kézzel festi, ami a hideg szín jelképe; lelkiállapota szomorkás. Az egyedüllét, a kód és az írás olvashatatlansága jelzi a költő azonosulását a jelképpel.

Apáthy Géza

Az erdélyi köztudat egyéni hangú költőként tartja számon Apáthy Gézát, aki 1943. augusztus 17-én született Brassóban. 1966-ban Kolozsváron német-magyar szakos tanári oklevelet szerzett. „A Jó Pásztorról, Nauzikaáról és a Múzsáról álmodott, rajongott a népdalokért és szeretett táncolni.” A Brassói Lapok szerkesztője volt. Versei számos hazai újságban, folyóiratban jelentek meg. 1976. október 16-án halt meg fiatal, teljes mértékben még fel nem fedezett tehetségként.

Ars poetica című szonettjében a költő búcsúzik az élettől, „tudós könyvei”-től. Bizonytalanságot sugall lépéseiről: tudósként életének estjébe lép, tehát már elegendő tudomány van a birtokában. A „csábító úr” és a „lány fényrel mosolygó csillagok” a lírai én elvágyódására utalnak; dalaival, verseivel csillagmesszeségbe lépett: „Dalom azért száll most a messze égig, / mert beszórjátok fényrel azt az Embert”. Lelki fényre, békére vágyik; a haza utáni vágya háttérben. Az elvágyódás-élményt és tematikát Tóth Árpád Lélek című verséhez hasonlóan szemlélteti. Meggyőződése a saját erejében való rendíthetetlen hit. Apáthy ettől a verstől kezdve számította hivatalos irodalmi pályafutását, ez a vers sokat jelentett akkoriban az erdélyi olvasónak.

Brassói költőként ismerte az együtt élő három nép (magyar, román, szász) nyelvét. Költészetében – Áprily és Szemlér világnézetéhez hasonlóan – a transzszilvanizmus alapértékei is fellelhetők. Szülővárosom című versében kiemeli, széppé varázsolja a helyet, ahol született. Költői tehetsége szóképek és stílusalakzatok segítségével láttatja a „legszebb várost” és az azt körülvevő természeti kincseket: „Körös körül hegyekkel határos / Hegyek koszorúja öleli át / hazámnak leggyönyörűbb városát”. Először kételkedés, majd büszkeség és elégtétel tölti el a lírai én lelkét, „olyan táj, ahol én élek / Hogy a nagyvilágban nincs nála szebb” – fogalmazza a költő. Szülővárosának tájai megjelennek verseiben. Akárcsak Áprilyt, őt is áthatották a Cenk árnyékában töltött napok. Oly jó című költeményben így ír: „Oly jó itt, a Cenketőn, / sugaras felhők között, / versenyt fűtődni a rigókkal”. Apáczai visszatérése című versében „nappallá vívta éjszakáit”, vagyis fényt, lelki világosságot teremtett. Mint tudós „a barbarus ország szemében / századokat lépett”, nagy távlatokban gondolkodott. „Népe szellemében”, emberként írt,

nem azért, hogy önmagát dicsőítse. Áprilytól és Szemlértől eltérően poétikai eszközeit oldottabban kezeli, a kötetlen versformákhoz vonzódik inkább, kedvelt költői műfaja pedig a szabadvers.

Orbán János Dénes (OJD)

A fiatal erdélyi költőnemzedék tehetséges alkotói közé tartozik Orbán János Dénes és Mikó András. Orbán János Dénes 1973-ban született Brassóban, középiskolai tanulmányait az akkori Áprily Lajos Gimnáziumban végezte (1987–1991), majd a kolozsvári BBTE magyar–angol szakán diplomázott 1995-ben. Költészetünkben a transzközép eszmeiséget képviselő Előretolt Helyőrség című neoavantgárd irodalmi csoport alapítója. 1999-ben József Attila-díjjal tüntették ki. Napjainkban az EMIL (Erdélyi Magyar Írók Ligája) elnöke és a kolozsvári Bulgakov Irodalmi Kávéház tulajdonosa.

Hümériáda című első kötete felkavarta az erdélyi és hazai irodalmi élet állóvizét. A verseket és azok szerzőjét számos elismerés és számos kritikusi elmarasztalás érte. E kötetben két attitűd figyelhető meg: művének szereppers-jellege és a meglevő verssorok travesztizálása, átírása. Poétikai megoldással fiktív szerzői életművet alkot. Írói eljárása a különböző szövegek összekapcsolásán, az azok közötti párbeszéd és jelentés megteremtésén alapszik. Paródiaíró hajlama és technikája Karinthyra emlékeztet. A középkori Villon-dalokra, illetve Voltaire, majd Baudelaire és kortársainak (Rimbaud, Prudhomme) hangjára utal stílusa. Szövegeiben minden esztétikai minőség keveredik, hatásiránya pedig a populáris közérthetőség.

A Hümériáda után a következő verseskötetei jelentek meg: A találkozás elkerülhetetlen, Hivatalnok-líra, Párbaj a Grand Hotelben, Anna egy pesti bárban, Legszebb versek (válogatás).

Teakönyv című kötete az 1992–2003 között csak folyóiratokban közölt vagy addig ismeretlen lírai, szépprózai és irodalomelmélet fejtegetéseit tartalmazza. Például az *Indul a század* című írásában „hagyomány és az új bűvöletében” hirdette új irodalmi programját. Itt kritikusként is megszólal; nem tagadja meg szókimondó, őszinte énjét. A Verecke híres útján, át Kocsárdon című verse a legrelevánsabbak közül való, mint ami az intertextualitás különböző eljárásaival elemeire bontja, szétírja Ady Góg és Magóg fia vagyok én... kezdetű szerepköltményét, programversét, és új jelentést ad ugyanakkor *Dsida Jenő Nagycsütörtök* című költeményének is: „Verecke útján almazöld Trabantban / kersek mestert, / tanítványt, / hazát.” „Kocsárdon át az út bizonytalan, / esélyem van, hogy nagycsütörtököt / mond a Trabant, (...) / És most csak eddig. / És Wagner maszolja nélkül. / S csak röpködnek az ars poetikák. (...)

Mikó András

Mikó András 1978. október 8.-án született Brassóban és 1997. december 14.-én, tizenkilenc éves korában halt meg gázmérgezésben, Kolozsváron. Középiskolai tanulmányait az Áprily Lajos Gimnáziumban végezte 1997-ben, humán szakon, majd felvételt nyert a BBTE Bölcsészkarának magyar–angol szakára. Apai nagyapja Mikó Imre, az ismert és népszerű erdélyi publicista és közíró, az írói hajlamot és tehetséget tehát volt kitől örökölnie. „A legszerencsésebb

alkat volt: nem mindennapi tehetsége mellett nem mindennapi munkaerővel és talpraesettséggel áldott meg. Tizenévesen már ismertebb volt számos befutott íróembernél” (OJD). Írói hagyatékából halála óta két válogatás jelent meg, mindkettő az Előretolt Helyőrség és az Erdélyi Híradó Kiadónál, a brassói székhelyű Mikó András Alapítvány, az Alapítvány a Fiatal Irodalomért és a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma támogatásával. Az első, a Befejezetlen történetek tárháza 1998-ban, OJD szerkesztésében jelent meg, a második, *A meg nem írt regény* című pedig 2002-ben, szerkesztette Nagy Koppány Zsolt, válogatta és lektorálta Fried István és OJD. A második kiadvány megjelenése előtt, 1998-ban néhány versét Jánk Károly költő biztatására közölte a marosvásárhelyi Látó és a kolozsvári Helikon. Második kötetéhez Fried István, szegedi irodalomtörténész írt utószót, tanulmányt: „Egy nagy költészet alaprajza készült el, nem egyszerűen ígéretes indulás (persze, az is), hanem jó néhány darabjában antológia-vers, egészében olyan verseskönyv, amely nyugodtan minősíthető az egész magyar irodalom nyereségének. (...) A szerkesztő a Serény múmiák közé sorolná Mikó Andrást, aki valóban tőlük indult el, de legjobb szövegeiben túlmegy rajtuk, egy következő, elméletileg még jobban fölkészült nemzedék nyelvét beszélve.” Verseit beavogatták továbbá A hétfejű zsákmány című, a marosvásárhelyi Mentor Kiadónál napvilágot látott fiatal költők antológiájába, melyhez Selyem Zsuzsa fiatal irodalomtörténész, egyetemi docens írt utószót. Befejezetlen életművét, ugyanakkor verseit, prózáját, rövidtörténeteit Balázs Imre József (Korunk) és Kelemen Zoltán (Új Forrás) is méltatták, értékelték.

Költeményei közül kiemelhető a Jánk Károlynak ajánlott *Tehetetlenség* című, amelyet meglepő címe ellenére ars poeticaként olvashatunk. Írója hangulatokból és a nyelvhez fűződő tartózkodó kapcsolatából építi föl líráját. Hangulatokról, mint „szavak ízéről, szagáról” beszél, szerinte a „világot ők rakják össze”. Végül e hangulatokból összeáll a vers, de Mikó András szerint „megírni nem tud”. Címe találó, tehetetlenséget ír le, ami nem sokat tud mondani az olvasó számára; a költő nem láttat mozgást és valamilyen belső történést jelenít meg. Ezzel a költemény nyel Pilinszky János *Elég* című parafázisát szemlélteti. A Jánk dallamra című vers Jánk Károly hangulati líráját idézi meg. A Fegyelem című pedig Babits Mihály Esti kérdését mintázza át. Lényeges jellemzője költészetének: újjáteremteni a klasszikus költészeti hagyományokat a szövegközöttség alkalmazásával. A versek beszélője szerint szerint a táj is, akár a vers, dermedten áll előttünk, s ezt a látványt „a tárgyak közé dermedt ősz, / vagy a szavait félve figyelő vers” szerint ábrázolja.

A szerzőnek kevés ideje volt arra, hogy életművét megalkossa, ráadásul nem tudhatta, hogy ideje kevés. Ez a tény mindenképpen befolyásolhatja befejezetlen történetei olvasását. Ez alatt a rövid idő alatt is azonban olyan műveket alkotott Mikó András, amelyek ha nem lennének, hiányoznának a magyar irodalomból.

HONVÉD HAGYOMÁNYŐRZÉS

Dolgozatunk témája a honvéd hagyományörzés és ennek nyomán a székely határőr gyalogezred szerepe, valamint átminősülése. Fontosnak tartjuk megismerni-megismertetni történelmi jelentőségét, azt, amit betöltött az 1848–49-es szabadságharcban. Nem hagy minket közömbösen a kézdivásárhelyi székely katonanevelde múltja, funkciója sem, az épület jelenlegi állapota, valamint a jövőbeli kihasználási lehetősége.

Ezzel kapcsolatban készítettünk interjút Vetró András kézdivásárhelyi szobrászművésszel, aki a hagyományörzés mai formáját taglalja. Ezáltal betekintést nyertünk/nyerünk a kézdivásárhelyi Nagy Mózes Közművelődési Egyesület által működtetett 15. székely határőrezred munkásságába, amelynek Vetró András a parancsnoka.

Mindezt azért tartottuk fontosnak, mert úgy érezzük, hogy őseink tettei, a hősi múlt megőrzésre méltó, hisz elősegíti identitásunk alakítását és erősítését. S természetesen kötelességünknek érezzük az Európai Unió sokféleségében megőrizni sajátosságunkat.

Tudjuk, hogy a modern élet körülményei között fontos szerepet tölt be a hagyományokhoz, a tradíciókhoz való hűség – mind lelkieken, mind pedig abban, hogy egy kisközösség és környezetének vonzásköre nagyobb legyen. Tudatosítani kívántuk, hogy más lehetőségeket is rejt magában, mint csupán a rendezvényeken való felvonulás. Harcászati bemutatók, díszőrségi parádé a vidék egyik turisztikai látványossága lehetne.

„Nomen est omen”, azaz nevében hordja a sorsát, mondhatnák a székelyek, és még inkább a székely határőr gyalogezred tagjaira. Hisz ők voltak, kik történelmünk folyamán őrizték, védték véres csaták árán is a hazát.

Nálunk Kézdivásárhelyen, Háromszék, a mai Kovászna megye kis szegletében mindenki büszke arra, hogy míg a székelyek kezében fegyver volt, a rájuk bízott hágókon át, főleg az Ojtozi-szoroson nem tudott behatolni semmilyen pusztító népség.

Azért állomásozik Felső-Háromszéken a 15-ös sorszámot viselő, második Székely Határőr-gyalogezred emlékéért ápoló Hagyományörző Társaság. Egyik Kézdivásárhelyen, szülővárosunkban, a Nagy Mózes Gimnáziumban, a másik Gelence községben, a Bodor György Közművelődési Egyesület védnöksége és irányítása alatt.

Ennél jobban ki sem választhatnák volna az ezred szálláshelyeit! Gelence felső végében a havasok irányába nyíló völgy elején vénséges vén templom áll. 1245-ben építették, s ha később át is alakították, szentélye eredeti helyén maradt, és megőrződtek a gótikus ablakok is. A legfontosabb megmaradt érték a vallás- és a művészettörténet s még inkább a magyar történelem üzenete: a Szent László-legenda képsora. A freskók a 14. században készültek, és a jól ismert jelenetet ábrázolják: László küzdelmét a kun vezérrel. A hagyományt a székelyek is megőrizték, ők vívták a nagy csatákat, László király az ő példaképük volt a honvédő küzdelmekben.

És ott van Kézdivásárhely, amelyet a vargák városaként békeszékesnek ismernek, de a harcok városának is nevezhetnők. A 48-as szabadságharc idején Gábor Áron itt öntötte híres ágyúit, és egyben itt volt a magyar hadak löpor- meg fegyverraktára.

Kézdivásárhely katonaváros volt. A vasútállomás felé vivő fő utcán, a főtér közelében egy neoklasszicista stílusú nagy épület áll, amelyet mai napig is csak kaszárnyaként emlegetünk. Valóban annak épült 1817 és 1823 között. A kaszárnya múltjára, rendeltetésére, jelenére és jövőbeli fejlesztési lehetőségeire dolgozatunkban még kitérünk.

A kezdetek, azaz a mádéfalvi veszedelem

„Itt emelet magának a gonoszság oltárt...” Mária-Terézia (1740–1780) idején, amikor 1761-ben a bécsi udvar Erdélyben román és székely határőrezredek felállítását határozta el. A császáriakat a belpolitika terén társadalmi-politikai, mint például a rendfenntartás, a feudális nemesség hatalmának a gyengítése, a külpolitikában pedig a csempészség megfékezése, keletről jövő járványok terjedésének a megakadályozása, valamint katonai jellegű megfontolások készítették erre.

A székelyek az újbóli fegyveres szolgálatot a régi szabadságjogaik helyreállításától (adómentesség biztosítása, a vezetőik, tisztjeik szabad megválasztása, az önkormányzati jogaik biztosítása) tették függővé. Az udvar erre azonban nem mutatott hajlandóságot. És mivel nagy volt az ellenállás és fegyverviselésre kevesen jelentkeztek, 1763. október 8-án a székelyek számára a fegyverfelvételt kötelezővé tették.

Miután 1763 őszén a gyergyószékiek besorozását egy 3 tagú bizottság megejtette, ugyanilyen szándékkal Csíkba is eljött. 1763 karácsonyán a mádéfalvi férfiak, hogy a besorozást, és a fegyverfelvételt elkerüljék, a Szépvíz és Csomortán határában lévő Pálos nevű erdőbe vonultak ki. Példájukat sok más csíki falu férfilakossága is követte. Sőt, Háromszékről is Csíkba jött mintegy 500-700 férfi. Ekkor, 1764. január 5-én az erdei menekültek és a háromszékiek Mádéfalvára vonultak. A Tapolcára költözött bizottságnak jelentették, hogy január 7-én kérvényt (instanciát) fognak beadni, de erre már nem került sor, mert a Siskovics, Lázár, Bethlen alkotta Főbizottság úgy döntött, hogy megfélemlíti, szétveri az ellenállókat. A császári katonaság éjjel körbevette a falut, ágyútűzet zúdított rá, majd a menekülőkre támadt. Kb. 200 embert megöltek, sokat megsebesítettek.

Több ezer székely Csíkból és Háromszékről Moldvába menekült. A mádéfalvi veszedelemben elesettek keresztfájára valaki a következőket írta:

„Itt emelte magának a gonoszság oltárt.
Mondd el hóhérainkra a CIX. Zsoltárt!”

Audaces fortuna iurat timidusque repellit

Ez a felirat volt olvasható városunk egyik fontos műemlékén, a régi Vasút utca sarkán lévő egykori Székely Katonanevelőden. A neoklasszicista stílusú épület még mai értelemben is impozánsnak mond-

ható. A két hatalmas timpanon, amely a homlokzat középső felét zárja közre, a Katonanevelde ismertetőjegyévé vált. Ez a homlokzat évszázadok óta mered a kézdivásárhelyi utcára, és sok olyan eseményt kísért végig, amelynek kevés élő tanúja van.

A kézdivásárhelyi katonanevelde atyja báró Purczell János, a második gyalogezred hadnagya, 1811-ben indítványozta az építkezés megkezdését. 1817. szeptember 15-én I. Ferenc császár és felesége, Karolina Augusztia meglátogatta a várost, és bár beleegezésüket adták az építéshez, nem juttattak semmiféle anyagi támogatást, ezért a báró gyűjtést rendezett. Csakhamar összegyűlt 74000 forint, amiből 45000 a székely katonák és civilek adománya volt. A székelység ezenkívül minden építkezési anyagot és napszámot ingyen ajánlott fel.

Az épületet nagy ünnepséggel nyitották meg 1823-ban. Az intézetet 115 tanulóra rendezték be, „test-gyakorló” intézettel, uszodával. 1848-ban ez az intézmény nem egy jeles tisztet adott a hazának, ezért a forradalom utáni időszak megtorló politikája nyomán bezáratták.

Jelenleg az épület konszolidációjára és rehabilitációjára van szükség. A városi önkormányzat már 1998-ban kidolgozott egy tervet az épületre hasznosítására. A faszerkezet teljes kicserélése megtörtént. Jelen pillanatban csak a további károsodás ellen tudják az épületet megvédeni. A távolabbi jövő és a munkálatok folytatása még bizonytalan anyagi alap hiánya miatt. Az önkormányzatnak még 8 millió lejre, több mint 2 millió euróra lenne szüksége, amit mind pályázatokból és a román állam műemlékvédelmi irodájának támogatásaiból kívánnak megteremteni éppúgy, mint a már megszerzett összeget.

Komoly játék, avagy a 15. Székely Határőr gyalogezred élete...

Dolgozatunk ezen része a Vetró András kézdivásárhelyi szobrászművésszel készített interjún alapul, aki a hagyományörző 15. Székely Határőr gyalogezred kapitánya. Vele beszélgettünk a hagyományörzéstől és az általa vezetett szakaszról.

A hagyományörzés szerepét Vetró András a történelmünk említésre méltó mozzanatainak megismerésében látja elsősorban, hiszen ezen a vidéken gyakorta voltak olyan összecsapások (önvédelmi harcok), amelyek fényesen ragyognak történelmünk térképein. Ugyanakkor fontos az is, hogy konkrétan megismerjük a 15. Székely Határőr gyalogezred megalakulási mozzanatait, hadjáratait mind bel- mind külhonban (Párizs, Lipcse, Bukarest, Tápióbicske, Szöreg, Hatvan). Így állt össze Kézdivásárhelyen tanulókból szakasz, amely fokozatosan katonai és hadászati ismertét szerez. A hagyományos harcászati módszerekkel ismerkednek, hiszen akkoriban az elültöltő puskát használták, amely elsüléséig 12-13 mozdulatot kellett elvégezni.

A kezdeményezés Budapestről indult, ahol 1996-ban megalapították a 15. Székely Határőr gyalogezred I. zászlóalját. Mivel székely határőrökről volt szó, 1997-ben felkérték Vetróékat, hogy állítsák össze a II. zászlóaljot a kézdivásárhelyi, gelencei, béla-falvi, csernátони szakaszokkal.

Ennek a zászlóaljnak a feladata ápolni a hagyományokat, részt venni felvonulásokon, díszőrséget állni ünnepeken, március 15-i koszorúzások. Tovább-

bá végigjárni a győztes hadjáratok útvonalait, részt venni hagyományörző találkozókon.

Az interjúból során megismerhettük az ezred viseletét, amely nem túl díszes, egyszerű székely emberekről lévén szó. Tölgyfalevéllal díszített kokárdás csákó, rangnak megfelelően sárga arany hímzéses szalag, barna frakk meggyzínű paszománnyal. Ez ugyancsak rang szerint változik, a közkatonáknál egy sor gomb, a tiszteknél két sor gomb és díszített paszomány, kék nadrág bakancscsal, de mivel szegényes volt a felszerelés, megengedhető volt a székely harisnya viselete csizmával. Ezek a ruhadarabok vannak jelen a mai hagyományörző csoport viseletében is, amelyeket a következő eszközök egészítenek ki: puská, szuronnal (bajonett), kenyeres tarisznya, kulacs, hátitáska borjúszőrmével bevonva, löszertáska és balta. A Csík és Gyergyó környéki 14. Székely Határőr gyalogezred ruhái annyiban különböznek a háromszéki hagyományörzőkétől, hogy gombjaik nem ezüst, hanem arany színűek. A 15. Székely Határőr gyalogezred II. zászlóalja I. szakaszának megalakításának az iskolánkban (Nagy Mózes Gimnázium) működő Nagy Mózes Közművelődési Egyesület vállalta fel.

Egyesek egy látványos játéknak nevezik a hagyományörzők által bemutatott háborús ütközetek mozzanatait, ám ha már játékosnak is néz ki mindez egy szemlélő számára, a beöltözött katona számára viszont nagyon is komoly játék – nyilatkozta Vetró András, a hagyományörzők lelkes vezetője.

Az interjú végén érdekes dolgokat is megtudhatunk a művész úrtól, miszerint a szakasz vezetését két nagyrabecsült rokona okán vállalta. A nagyapja miatt, aki huszárcapitány volt a 14-es háborúban és ükapja, Alexy Lajos emlékére készítette el a 8 puskát, aki Kassán volt puskaműves és aki feltalálta a hátultöltő puskát 1849-ben, amely két mozdulatból lött, lecsökkentve az elsülési időt.

A 15. székely határőr-gyalogezredet nem csak pusztán történelmi léte teszi különlegessé. Az egyesület mai tagjai emlékeztetik környékünk polgárait Székelyföld különlegességére és nemzeti öntudatukra.

Epilógus

A határőr-gyalogezred hagyományát őrző csoportokban rengeteg kiaknázatlan lehetőség rejlik. Ők azok, akik az ünnepet ünneppé teszik, ha végigvonnak viseletükben, eszközeikkel egy téren. Talán dolgozatuk egy lépés lehet afelé, hogy harcászati hagyományainkra jobban figyeljünk. Hiszen ezáltal ünnepeink még rangosabbá, méltóbbá válhatnak. Mindezek az adottságok a tájegységek turisztikai lehetőségeként használhatók fel, amellyel Székelyföld még inkább megnyílhatna a világ felé, a világ pedig alaposabban megismerné Székelyföldet.

Tudomásunkra jutott, hogy különböző nyugati országokban és már Magyarországon is turistacsalogatóként, látványosságként fesztiválokat, bemutatókat rendeznek a különböző hagyományörző csoportok. Ilyenek a Visegrádi Palotajátékok vagy az Egri Vári Történelmi Fesztivál, amelyet évről évre egyre többen látogatnak.

Messze van még tőlünk ez az idő?!

PETRICEANU ANDRÁS
SZÖLLÖSI TAMÁS

Eszmeiség és nyelvhasználat Apáczai Csere János Magyar Encyclopaediájában

Apáczai Csere János a magyar művelődéstörténet egyik legnagyobb nevelő egyénisége, a magyar nyelvű tudományosság és a magyar nyelvű népoktatás eszméinek hirdetésével pedig a felvilágosodás nagy jelentőségű előfutára volt. Magyar Encyclopaediájának az Istenről és az ő dolgairól című fejezetét mutatom be az alkotás egészének az összefüggésében. Témaválasztásom nyelvtörténeti és teológiai érdeklődéssel indokolható.

Szigeti József Apáczai Csere Jánost (1625–1659) a 17. század polgári, művelődési, tudományos és irodalmi mozgalmainak legkiemelkedőbb alakjaként tartja számon.

Apáczai Kolozsváron, Gyulafehérváron és külföldön végezte tanulmányait. Pályájának alakulásában jelentős szerepet tulajdoníthatunk tanárainak, akik felhívták figyelmét a logikus gondolatmenetre épülő enciklopédikus tudásra, valamint a puritanizmus eszmeiségére. Bisterfeld Henriknek köszönhetően Apáczai 1648-ban öt éves tanulmányútra indult Hollandiába. Itt ismerkedett meg Descartes filozófiájával, gondolatrendszerével.

Hollandiában állította össze főművét, a Magyar Encyclopaediát, melynek céljai között megemlíthetjük a korabeli tudományos ismeretek rendszerbe foglalását, valamint a magyar szaknyelvek megerősítését. Az Encyclopaedia előszavában fogalmazza meg újszerű pedagógiai rendszerének alapelveit. Többek között kitér a tanítandó tantárgyak számának a növelésére és ezek tanítási sorrendjére. A gimnáziumi oktatást hat évesre tervezi. Ezt az új pedagógiai módszert többnyire elleneztek, így Apáczai komoly összetűzésbe került az akkori református egyház konzervatív előjáróival, illetve II. Rákóczi Györggyel (különösen a X. részben megfogalmazott etikai felfogása, zsarnokellenes felszólalása miatt). Ezért Apáczait elbocsátották Gyulafehérvárról.

Kolozsvári székfoglaló beszédében bemutatja újszerű tanrendszerét, és kifogásolja az erdélyi egyetemi továbbtanulás lehetőségének hiányát. Az egyetemi oktatásra vonatkozó elképzeléseit az Egy magyar académiának a lerajzolása című művében hozza nyilvánosságra. Terve a fejedelemséget ért katasztrófa, valamint Apáczai korai halála miatt nem valósulhatott meg. (...)

A Magyar Encyclopaedia nyelvhasználat

A Magyar Encyclopaedia alcímében a következőket olvashatjuk: „Minden igaz és hasznos böltséggnek szép rendbe foglalása és Magyar nyelven világra bocsátása”. Ezen azt értjük, hogy Apáczai saját korának szintjén minden tudományát logikusan és érthetően magyaráz olvasói számára magyar nyelven. E mű az első magyar nyelvű tudománytár.

Apáczai következetesen törekszik a nyelvtisztságra, idegen szót jóformán sohasem használ, tudatosan mellőzi a retorikát, világos értekező prózát akar teremteni. Az oly helyeken, ahol a mindennapi

élet szemléletére támaszkodhat, stílusa tetszetős, olykor kellemes magyaros, az elmúlt tudományszakok tárgyalásában azonban érezhető a gyakorlati példák, a szemléletesség hiánya.

A Magyar Encyclopaedia XI. részének tanulmányozása során felfigyeltem a barokk stílusra jellemző terjedelmes mondatokra: „A köz az, mellyel mindennel egyképpen igazgatottnak s erre tartozik: a feljebb megmondott minden dolgokkal köz természetnek törvénye, mely az Isten akaratának és törvényének kezdetben beléjük oltódása, a természetnek ehez a törvényhez való hajlása, hogy eszerint cselekedjék; a természetnek folyása (belé oltódott tulajdonsága), mellyel jeles és csodálatos dolgokat cselekszenek az állatok; az engedelmi erő, mellyel minden teremtett állatok illendők az Isten poroncsolatjának engedni”. Vagy a linearitásban való kiterjedtségre: „Ennek az igazgatásnak ereje által minden másodrendbéli okok eleve elrendeltetének, azaz a cselekedésre felindítatnak, mozdíttatnak, bizonyos célra igazíttatnak, elrendeltetnek, azaz az ő cselekedeteknek határ vettetik, abból valami jó hozatik ki”...

Apáczainál keveredik a -ba, -be, -ban, -ben határozóragok használata: „a tett törvényt végbenviszti”; „Az észre nézve a kétségbenesséssel együtt járó lelkiismeretnek rettenetes rettegése”; „Az elszakadás az embernek az ő eleibe íratott törvényének általhágása”.

Felfigyeltem a határozói igenevek régies formájának használatára, például: [az ember] „felfuvalkodván nagyobb méltóságot, dicsőséget kezdett magának kívánni”; „Mivel az ördög irigylélvén az ember boldog állapotját, magáról tudván semmivel könnyebben abból ki sem vehetné, nagyobb méltóságot kezdé nekik ígérni, melyre könnyebb eszközt is mutata, eltitkolván a következő gonoszt”; „A legtemérdekebbek osztán egy helyt maradván, s a vizekből kitetszvé, fát, virágot hoznának”.

A felszólító mód helyett – latin mintáit követve – feltételes módot használ: „harmadnap a temérdekben ismét így rendelé, hogy a vékonyabbak ezek közül egy helyre gyűlnének, s tengert tennének, a legtemérdekebb osztán egy helyt maradván s a vizekből kitetszvé, fát, virágot hoznának”; „De hogy semmi nem maradna el, amely az ember teljességére (tökéletességére) tartozhaték az Isten Ádámra, az első emberre álmot bocsátván, oldala csontját kivevé és önéki segítségére egy asszonyt teremté, melyet Ádám Évának nevezett”.

Régies múlt idejű alakokat használ, például: teremte, teremté, nevezé, tartozik vala, megíránk, kivévé stb.

A Magyar Encyclopaedia puritán és karteziánus vonatkozásai

A puritanizmus egy 16–17. századi angol vallási reformmozgalom. A puritánok meg akarták tisztítani az egyházat a katolikus szertartásra jellemző vo-

násoktól. 1640 és 1660 között jelenik meg a puritanizmus két újabb formája: az independens mozgalom és a presbiterianizmus. Az independensek és a presbiterianusok a monarchia ellen és a forradalom mellett küzdöttek.

Apáczai hollandiai útja során válik a puritanizmus követőjévé. Ez beigazolódik a Magyar Encyclopaedia utolsó fejezetében is, mivel Apáczai puritánus szemmel közelíti meg a protestáns hitelveket: Isten az igehirdetésen keresztül nyilvánítja ki a megváltást, nem az értelem, hanem a Szentlélek megújító ereje által.

A Biblia a megváltás problémáját háromféleképpen közelíti meg: megváltónak nevezi azt az embert, aki a rokonság tulajdonát „kiváltja” és visszaszerzi (3 Móz 25,25); Istent, aki az övéit kiszabadította az idegen uralom alól (például Izraelt az egyiptomi szolgaságból (2 Móz 6,6), a babiloni fogságból); az Újszövetség Krisztusban látja Isten megváltói munkáját a beteljesedését (például Róm 5,6-8).

Apáczai az Újszövetség kontextusában beszél a megváltásról az Encyclopaedia utolsó részének XI. illetve XIII. alfejezetében. A XI. alfejezet a megváltás emberi oldalát emeli ki. Apáczai ezt helyreállításnak nevezte, ami a mai szóhasználatban levő megtérés megfelelője. Ezt a következőképpen magyarázza: „A megváltás az embernek a bűn és az ördög szolgálatja alól igaz megadása által szabadságra való hozattatása”. A továbbiakban tárgyalja a megváltó személyét, tiszteit, valamint a megváltás célját: lehetőség nyílik az ember számára az Istennel való kibékülésre. A XIII. alfejezetben egyrészt Isten irgalmát, kegyelmét hangsúlyozza, másrészt a megváltásban Krisztus áldozatát és feltámadását hirdeti.

Az egyházi igehirdetés fő célja az „evangélium vagy a Krisztus felől való ígéretek igaz hirdetése és prédikálása.” Apáczai utasítást ad az evangélium hirdetésének a tartalmára: elsőként a törvény (tízparancsolat: 2 Móz 20,1–18) felolvasását ajánlja a bűn felismerése és megvallása céljából, és csak ezután javasolja az evangélium ígéreteinek a hirdetését, mert csakis így értékelheti az ember Isten bűnbocsátó kegyelmét. A puritánok vallották, hogy megtérés nélkül az ember nem szabadulhat meg bűnös állapotából.

Mielőtt még kitérnék a megtérés bibliai és Encyclopaedia-beli megközelítésére, vizsgáljuk meg az ember bűnös mivoltának az okát.

Apáczai a bibliai bűnbeesés történetére hivatkozik, és ezt értelmezi. A VII. alfejezetben Isten figyelemzetését idézi: ez „cselekedd és élsz, hanem halállal halsz meg”. Ennek a szövetségnek két biztos jelét adja: az élet fáját, valamint a jó és rossz tudásának fáját. Az élet fája az élet ígéretére utal, a jó és rossz tudásának fája az emberi öntudatra ébredés, a kívánságból eredő engedetlenség következményére vonatkozik. A bűnbeesés története arról tanúskodik, hogy az első emberpar kíváncsiságánál fogva ellenszégül az isteni akaratnak (fogyasztanak a tiltott fa gyümölcséből). A bűnbeesés elsődleges okozójaként az embert említi, mert az ember az, aki felfuvalkodott, nagyobb méltóságra, dicsőségre vágyott. Másodlagos okként („segítő ok”) kezeli a kígyó formájában megjelenő ördögöt és az asszonyt, Évát. Az elkövetett bűn következménye a halál, a szenvedés és a szegényen. A büntetésre azért kerül sor, mert Isten nem csak gondviselő, kegyelmes, hanem igazságos is. Igazsága szerint felindul a bűnösök ellen, elítéli a

bűnösöket vagy akár bosszút áll.

Apáczai Isten irgalmasságát abban látja, hogy nem a kiérdemelt büntetéssel sújtja az embert. Kegyelmeisége abban válik nyilvánvalóvá, hogy a megérdemelt büntetést elviselhetővé, elhordozhatóvá teszi. E bűnös állapotból egyetlen kiút van, a megváltás, a megigazulás, a megtérés. Apáczai ezzel a kérdéssel az Encyclopaedia utolsó fejezetének XX. alfejezetében foglalkozik. Először a megszentelődés (megszenteltetés) fogalmát értelmezi: „A megszenteltetés a fiúvá fogadtatott embernek a bűn rútságából az Isten személyére való átalváltozása” (4. vers). Később a megelevenedéssel beszél.

A megszentelődés az akaratban és az értelemben mutatkozik meg, mely a bűnnek való meghalást és az abból való megelevenedést jelenti. Pál apostol az efézusiakhoz írt levelében (4,24) a megszentelődést az ő ember megölésével és az új ember felöltözésével asszociálja. A Róm 7,14–25-ben a levélíró ezt a kérdést a külső és a belső ember állandó harcaként kezeli.

Akár a bibliai, akár az Apáczai-féle megközelítést vesszük alapul, egy biztos: a megszentelődés folyamatszerű kell legyen. Azonban ez nem emberi elhatározástól függ, hanem Isten Szentléleke munkájának az eredménye. A megszentelődés tulajdonképpeni célja a megelevenedés, mely révén a hit és a Szentlélek munkája által helyreáll az ember istenképüisége, azonban az evilági megszentelődés nem lehet teljes. Így szükségszerűvé válik a naponkénti megtérés: „Innen vagy a lelki harc öbenek, s hogy minden nap meg kell a megtérést újítaniok”. A megszentelődés kötelességet is jelent a hívek részéről, hogy halálból átadják életüket Krisztusnak: „Ebből a megszenteltetteknek erős kötöttségük jö ki, mellyel magokat egészen az Istennek és a Krisztusnak ajánlják”.

A puritánok úgy tartották, hogy az ember kötelessége a természet tanulmányozása, mivel a természetfilozófiában látták vallási meggyőződésük igazolását. Ez utóbbi felfogás teremt meg a kapcsolatot az Encyclopaediában a descartes-i filozófiával. A karteziánizmus racionalizmuson, valamint a kételkedő gondolkozáson („dubito ergo cogito, cogito ergo sum”) alapul. A módszeres kételkedés által megállapított első bizonyosság a cogito ergo sum, s az erre felépülő istenfogalom lehetővé teszi a megismerést, és bizonyosságot ad a tudatunktól független valóság létezéséről.

Descartes Elméletek a metafizikáról című művének harmadik fejezete a Harmadik elmélkedés: Isten létéről a visszavezetés elve alapján keres bizonyítékokat.

Apáczai Descartes-hoz hasonlóan a teremtés, a világ keletkezésében keres istenbizonyítékokat. A világ keletkezését Isten munkájának tekinti, akárcsak a Biblia.

Isten világát, országát harmadik égnek, egek égének, paradicsomnak nevezi: „A legfelső ég az Isten szentségének lakóhelye, mely mindazokkal tölt meg, amelyek az örökkévaló boldogságra tartoznak, ahol mintegy szénről szénre [az 1Kor 13,12 formai megfelelője] mutatja ki magát az Isten dicsősége. Ezen mondatik harmadik égnek, egeknek égének, paradicsomnak”. A teremtés sorrendje sem véletlen, hisz a teremtés aktusának a rendszerességében látja Isten bölcsességét, hatalmát, jóságát. Bölcsességét abban látja, hogy „a legfőbbekben kezdette, az alábbvalókon folytatta, az elegendő természetűekben pedig

az alábbvalókon kezdte s a felsőbbeken végezte". Is-
ten jóságát abban ismeri fel, hogy megadja minden
teremtménye számára a létezéshez szükséges feltéte-
leket, körülményeket. A IV. alfejezet 20–23. cikkelye-
iben felidézi az ember teremtését. Apáczáinak a vi-

lág keletkezéséről alkotott felfogása lényegében nem
tér el a bibliai teremtéstörténettől.

ZSIZSMANN ENDRE

Gyergyószentmiklós a 17. században

Az 1600-as évek kezdetén bekövetkezett jó irányú
változások elősegítették a település gazdasági életé-
nek megélénkülését. Itt említjük meg Kőllönte Béla
közlésére hivatkozva (Gyergyó története, 2002), az
országos vásár tartásának engedélyezését, amelyet
Rákóczi Zsigmond 1607. június 14-én adományozott
Gyergyószentmiklósnak. Rákóczi Zsigmondot Bocskai
István segítette a fejedelmi trónra, ő pedig, hogy
megnyerje a székelyek támogatását, több adomány-
nyal igyekezett a kedvükbe járni.

Már a 16. században megnövekedett az országos
vásárok száma, Rákóczi is azon a véleményen volt,
hogy ez hozzájárul a mezőváros fejlődéshez. A gyer-
gyóiak életében már ekkor nagy szerepe volt a szom-
bati vásárnak. Valószínűleg szintén 1607-ben jött létre
a pricskei vám is, ami kedvezően hatott a kereske-
delmi életre, elősegítette, hogy Gyergyószentmiklós
legyen Csíkszék első számú községe. A pricskei vá-
mot Báthory Gábor fejedelem Lázár Istvánnak ado-
mányozta, amiért az elveszítette Szentmiklóst. Épp
Lázár István volt az a személy, aki miatt elmélyült a
csíkiak és a gyergyóiak közötti ellenségeskedés.

Már az 1567-es összeírásban név szerint említik
meg Szentmiklóst, Tekerőpatakot, Újfalut, Alfalut,
Csomafalvát, Szárhegyet, Ditrót és Remetét. A lakos-
ságot katonai beosztás alapján lófőkre és gyalogkato-
nákra osztották, településenként 3-5 lovas katoná-
val voltak kötelesek megjelenni a háborús idősza-
kokban. A lófők esetében is érvényesült a fejenkénti
hadba szállás.

Az itt élők közül számosan iparral és kereskede-
lemmel is foglalkoztak. Sokan elvándoroltak a mező-
városból és a környéken telepedtek le, így alakult
meg több új falu, mint például Tekerőpatak, így nö-
velve Gyergyó gazdasági hátterét.

Gyergyószentmiklós fokozatosan húzódott a mai
helyére, a második szakaszban a Bot vára alatt és a
Gyilkos-tó utcai iskola környékén lehetett a központ.
A hagyomány szerint a település második temploma
a Bot vára alatt volt. A helyszínen számos csontma-
radványt találtak, ami egy korábbi temetőre utal,
meglétét az előkerült sírmaradványok igazolják.
Ezek keresztény sírok a 13–15. századból valók. Vof-
kori György kutatásai szerint (Gyergyószentmiklós.
Polis Kiadó, Kolozsvár 2004) ezen a helyen lehetett a
középkori település ún. Ferenczi-kápolnája is.

A településnek a mai helyére való költözése a ter-
melés fejlődése, a lakosság növekedése és a termé-
szeti változások nyomán a 14–15. században mehe-
tett végbe. Általában a templom méreteiből próbál-
nak a település nagyságára következtetni. 1964-ben
megtalálták a 15. századi templom alapjait, és meg-
állapították hozzávetőleges méreteit.

Gyergyószentmiklóstól északra a településsel pár-
huzamosan haladó fenyő-, nyír- és tölgyerdő sáv he-
lyezkedett el, ennek emlékét őrzik az Aszaló-pataka,

Makkos út, Nyír, Tölgyező és más helynevek, ame-
lyeket mind a mai napig használunk. A déli oldalon a
fenyves-tölgyes erdősávok és mocsaras részek váltot-
ták egymást a mai tekerőpataki út mentén.

Amint már említettük, a település a 15. század-
ban került a mai helyére. Erre utal az a tény, hogy a
mai templom építéskor megőrizték a régi templom
tornyát, a régi gótikus ablakokat befalazták, így
emelték a jelenlegi harangtermet. Ebben az időben
építették a Bot várat is.

A gyergyói települések lélekszámáról pontosabb
áttekintést adó 1567-es összeírás szerint Gyergyó-
szentmiklóson 78 jobbágy és 10 szabad székely telek
volt. Figyelembe véve, hogy akkoriban egy telken 2-5
család lakott, a lakosság számát 1800 főre tehetjük. A
lakosságának kirajzása hozta létre a közeli Tekerőpa-
takit, amit szintén 1567-ben említenek először 51 te-
lekkel, ami népes és régi voltát bizonyítja.

Gyergyószentmiklós fejlődése Rákóczi Zsigmond
fejedelem lemondása után is folytatódott. Ez különö-
sen igaz Bethlen Gábor uralkodására. Különféle ked-
vezményekkel és szabályozásokkal könnyítette meg
a helyiek életét: 1614-ben elrendeli a juh- és tőrő-
dézsma eltörlését, engedélyezi a szabad sóhasznála-
tot. Anyai ágon maga is gyergyói primor származá-
sú volt, ezért nem is lehetett érdeke a gyergyói roko-
nai hatalmának gyengítése. Amikor Gyergyószent-
miklós megkapta a mezővárosi címet, akkor kikerült
a szárhegyi Lázárok hatalma alól, a szék vezetői el-
veszítették a szentmiklósi jobbágyokat. Ezért Beth-
len Gábor három falut adományozott a Lázároknak.

A mezővárosi cím elnyerése jelentős változást ho-
zott a településszerkezetben. Amíg 1567-ben 78 job-
bágytelket említettek, addig 1614-ben már csak 16-
ot. Két évvel későbbi, 1616-os összeírás szerint 41
gyalogkatonai családot, 48 lófő családot, 67 szabad
családot, 18 jobbágy családot és 59 zsellércsaládot ír-
tak össze. Az idegenek száma 16 családot tett ki, az
eltartottak 7 családot alkottak. Összesen 282 családot
írtak össze. Ez a fejlődés tovább folytatódott I. és II.
Rákóczi György fejedelmek, megnövekedett a sza-
bad székely katonák súlya Gyergyószentmiklós tár-
sadalmában. Garda Dezső történész kutatásai sze-
rint (Gyergyó a történelmi idő vonzásában. Info-
press, Székelyudvarhely, 1992) éppen ezért a gyer-
gyóiak mindig is hűségesebbek voltak a Rákócziakhoz,
még a zűrzavaros időkben is.

Négyszáz éve településünk megkapta a mező-
városi rangot. A 17. század valós fejlődési korszakot
jelentett Gyergyószentmiklós életében, és fontos
hogy erről is megemlékezzünk az idén. Ugyanis,
nem 1907-ben lett városunk a grófok otthonául szol-
gáló Szárhegy helyett Gyergyószék legfontosabb te-
lepülése.

PORTIK IZOLDA MAGDOLNA